

Arbetarnas Iran

Långt ifrån klyschorna om Tusen och en natt lever i dag miljoner otåliga människor i Iran. De lever under den islamiska republikens förtryck där hoppet om reformer inifrån systemet har släckts.

I Arbetarens Iran-bilaga möter du arbetare som ockuperar fabriker och organiserar sig fackligt trots repressionen. Du möter unga kvinnor och män som har tröttnat på mullornas utsugning. Du får träffa arbetarveteraner som drar lärdomar av 1979. Och vi berättar den okända historien om rådsrörelsen som krossades.

Följ med till arbetarnas Iran!

TEXT OCH FOTO



SHORA
ESMAILIAN



ANDREAS
MALM



Flygbladet som spreds inför första maj 2004 då Irans nya underjordiska arbetarrörelse gjorde sitt första offentliga framträdande. I Saqqez slogs de brutalt ner av polis.

Det är den första maj år 2004. I en mellanstor stad i nordvästra Iran råder en dov stillhet på gatorna. Invånarna håller sig inomhus och väntar. Alléernas vårgröna träd står ensamman längs gatorna; det är en frisk värme i luften som ingen andas in.

CIVIL OCH UNIFORMERAD polis har slagit en järnring runt staden. De är hundratals, kanske tusentals. De har kommit från olika delar av landet och i tysthet placerat ut sig i grupper.

Ingen vet riktigt vart.

Några månader tidigare har arbetarna i Saqqez bildat ett råd, ett shora. De har tagit kontakt med likasinnade i sex andra städer och, under en rad hemliga möten, förberett ett koordinerat första maj-firande. De har enats om ett gemensamt manifest: det är dags nu. Regimen ska utmanas öppet, på arbetarnas egen dag.

I TVÅ VECKOR HAR sedan Saqqez shora sökt tillstånd på polisstationen om att få samlas till första maj-möte. Inget svar har givits. I kall beräkning om att sannolikt inte få något tillstånd har rådet börjat affischera ändå och, med krypande nervositet och upphetsning, delat ut flygblad på rött papper.

Mötet ska hållas klockan två, i Barnens park.

Minuterna innan fylls parkens utkanter snabbt av människor som rör sig bland träden och stannar till i små grupper. De pratar lågt, sprider ut sig. De ser sig omkring. När den lokale arbetarledaren kommer – alla känner igen honom – börjar de långsamt röra sig från olika håll, in mot parkens mitt. Fler strömmar till från gatorna.

De har inte hunnit långt innan den förste faller och skriker till. Stövlar som dunsar in över gräsmattorna. Människorna i parken hinner se hur de sista poliserna hoppar ut ur ett halvfärdigt hus – därinne har de legat gömda – innan batongerna visslar mot deras huvuden, tumult, grästuvor slits upp, skriken av rädsla blandas med vrålade hot, de springer för livet bland träden men poliserna fyller parken och sliter ned alla de ser. Blodpölar bildas i gräs och asfalt efter slagen.

När allt är över ligger fyrtio förstamaj-firare nedtryckta med handfängsel på ryggen.

DET HÄR ÄR ETT land där arbetarklassen vid varje historiskt vägskäl har rört sig hastigt framåt. Den har klivit fram, beredd till handling, ibland påfallande militant. Det här är ett land där hela industrin för exakt tjugofem år sedan låg i arbetarklassens händer. I detta land har arbetarrörelsen tidvis varit starkare än någon annanstans i Mellanöstern, rentav hela Asien, ja, utanför kapitalismens centrum är det inte många arbetarrörelser som har samma djupa traditioner som den iranska.

Och tvärtom. I det här landet har arbetarklassen i perioder som känts oändligt långa fråntagits alla grundläggande rättigheter. Få arbetar-

rörelser har blivit så övervakade, så förföljda, nedslagna och dödsmärkta som den iranska.

Härskare efter härskare har förbjudit all facklig verksamhet.

I en sådan svart period befinner sig Iran just nu. Den islamistiska diktaturen tycks orubblig. Alla försök att reformera den, inifrån parlamentet eller utifrån universiteten och gatorna, har slagits tillbaka. Officiellt existerar ingen självständig arbetarrörelse. De statliga fackföreningarna har monopol på att företräda de anställda, all annan organisering är kriminell och enligt regimen kan man inte ens tala om klasser i Iran: vi är alla muslimer, *ummat*.

MEN MITT I DETTA kvävande grepp har det under år 2004 börjat röra på sig. Arbetarbulletiner har spridits i hemlighet. Strejker har brutit ut, oftare än regimen hunnit reagera. Fabriker har övertagits av arbetare. Underjordiska kommittéer bildas på allt fler arbetsplatser, aktivister i olika provinser talar med varandra och utbyter erfarenheter, organiserar sig.

Årets första maj-firande i sju iranska städer var ett första offentligt framträdande.

Om än långsamt och försiktigt, i små grupper som pratar lågt och ser sig omkring: den iranska arbetarklassen är återigen i rörelse. ■

När Irans arbetare tog makten



Irans vänster samlar hundratusentals i en manifestation 1980 vid frihetsmonumentet Azadi.

Under revolutionen 1979 upplevde iranierna en kort vår. Shahens långa istid av diktatur bröts av en spontan rörelse där arbetarråd blommade upp.

Detta är berättelsen om en glömd revolution: ett av historiens största experiment i arbetarkontroll.

Den moderna iranska historien ser ut som en märklig årstids-cykel. Vintrarna är långa och isande kalla – plötsligt avbrutna av korta vårar.

I 1900-talets början var Iran ett utsålt land. Shahen, den enväldige kungen, hade bit för bit avyttrat den iranska ekonomin till brittiska och ryska intressenter, som köpte ensamrätten att producera tobak i landet, bygga järnvägar, borra efter olja eller sälja tyger utan att behöva betala tull. Men år 1907 reste sig iranierna mot sin förädliska, frossande despot. Under två år av "konstitutionell revolution" tvingades shahen på knä för ett patriotiskt parlament, och i centrala och norra Iran spirade samtidigt en annan slags demokratiska organ: lokala råd på by- eller stadsdelsnivå. De kallades *anjuman-e-sborai*.

Under denna första vår av demokrati började också arbetarklassen organisera sig i fackföreningar. Först ut var tryckarna

"I detta fastfrusna läge drog en ny generation kommunistiska studenter slutsatsen att det inte fanns något hopp om arbetarklassen."

– som snart gav ut sin egen dagstidning och strejkade till sig både åttatimmarsdag och övertidsersättning – följda av bagare, skomakare och sömmerskor.

MEN 1921 KOM vintern tillbaka. Reza Shah tog makten i en militärkupp med stöd av britterna och krossade allt vad fackföreningar, vänster och ostyriga sociala rörelser hette. I tjugo år höll han landet i sitt frostgrepp. Inte förrän 1941, när de allierade invaderade Iran, tvingades han stiga ned från tronen.

Nu följde en ny vår. Den utvecklades snart till en storhetstid för den iranska fackföreningsrörelsen: under ledning av kommunistpartiet *Tudeh* (massor) samlades under 1940-talet närmare en halv miljon arbetare i Mellanösterns starkaste landsor-

ganisation. Kärnan i truppen var oljearbetarnas slagkraftiga fackföreningar. Högsta general, vars order vidarebefordrades ordagrant av Tudeh, var dock Stalin själv. Den iranska arbetarrörelsen blev allt mäktigare, men dess taktiska vägval styrdes helt av Sovjetunionens utrikespolitiska intressen: så kunde Tudeh skämma ut sig genom att förespråka Sovjets rätt till oljan i norra Iran.

1953 SLOG VÄDRET om igen. Reza Shahs son installerades som shah i en ny militärkupp, denna gång med stöd av ett CIA som ville stoppa Irans planer på att nationalisera oljan. Slagen kom direkt. Tudeh kriminaliserades, fackföreningsrörelsen upplöstes med våld och strejker likställdes med "angrepp mot staten".

I fackföreningarnas ställe inrättade den nye shahen obligatoriska "syndikat". De hade till uppgift att förmedla läran om hur shahen förde vidare den persiska kulturens storhet och fylldes uteslutande med trogna

"Jurister protesterade mot specialdomstolarna, poeter lockade stora åhörarskaror till rebelliska diktuppläsningar och studenterna strejkade."

indoktrineringsfunktionärer eller agenter från underrättelsetjänsten Savak. Fabriker-na omvandlades till militärbaracker. Förmän bar batong och hotade och misshandlade dem som inte arbetade tillräckligt fort, medan Savak-agenter snappade upp minsta kritiska uttalande från arbetarna. På varje fabrik fanns ett förhörssrum.

Under tjugofem års istid förekom ingenting som liknade facklig verksamhet i Iran. Inte ens under jorden organiserade sig arbetare; om de någon enstaka gång lyckades prata sig samman nådde de aldrig utanför sina egna fabriker.

I detta fastfrusna läge drog en ny generation kommunistiska studenter slutsatsen att det inte fanns något hopp om arbetarklassen. Den var bortom all organisering, den rörde inte ett finger; det gick inte att nå den. Shahens valde var absolut. Enda sättet att bryta isen var i stället att sticka hål i regimens allmakt genom väpnade attacker: med inspiration från Che Guevara och namnet *Fedayin* (de som offerar sig) inledde de unga kommunisterna 1971 en gerillakamp. Fem år senare var gerillan besegrad.

MEN OCKSÅ DENNA tid nådde sitt slut. Hösten 1978 steg temperaturen i Iran. Censuren, tortyren, den ekonomiska krisen, underkastelsen under USA och de gränslösa utsvängningarna i hovet – shahens regim var en förhatlig plåga i nästan alla iraniers ögon. En efter en började samhällets grupper ställa



Under två dygn i februari 1979 skakas Teheran av blodiga strider mellan shahens elitstyrkor och den marxist-leninistiska Fedayingerillan. Gerillan tog sig in i militärbarackerna, öppnade fängelserna och etablerade kontroll över alla strategiska platser. Det var dödsstöten för den gamla regimen.

sig upp. Jurister protesterade mot specialdomstolarna, poeter lockade stora åhörarskaror till rebelliska diktuppläsningar, liberala intellektuella skrev långa petitioner till shahen om mänskliga rättigheter, fria val och amnesti för politiska fångar och studenterna strejkade. De fick finansiellt stöd från de missnöjda köpmännen, *bazaari*.

I januari 1978 sällade sig det tungviktiga shiitiska prästerskapet till protesterna, sedan en av shahens tidningar förörlämnat en populär ayatollah. Hans namn var Khomeini. I präststaden Qom gick teologistudenterna ut på gatorna, shahens styrkor sköt ihjäl sjuttio av dem och efter det gick inte rörelsen att stoppa: massdemonstrationer och upplöpp svepte som en het vind genom Irans städer.

Men det var först när arbetarklassen kastade sig ut i vinden som den blev till revolution. Under sommaren 1978 inleddes strejker på tegelbruk, stålverk och oljeraffinaderier, från Tabriz i norr till Abadan i söder. Kraven var i regel att lönerna skulle höjas i takt med den sjukliga inflationen, men också – och viktigare – att syndikaten

skulle upplösas, Savak-agenterna ge sig av och arbetsplatserna demilitariseras.

DEN 8 SEPTEMBER 1978 dödade shahens soldater någonstans mellan 500 och 900 fredliga demonstranter i Teheran. Dagen fick sorgfloret "den svarta fredagen" och blev ett slutgiltigt bevis på vad för slags regim det iranska folket levde under. Arbetarna svarade med massstrejker: veckorna efter massakern spreds arbetsnedläggelsen till järnvägarna, posten, bankerna, gruvorna, flygtrafiken, hamnarna, bussförarna, tullarna, alla fabriker av betydelse, ja, till och med till filmdubbarna.

Under slutet av 1978 saktades hjulen in tills hela Iran stod stilla.

Trots att få arbetare var gamla nog att minnas 1940-talets fackföreningar blev generalstrejken total. "Den ena arbetaren sade till den andra, som sade till nästa, och så vidare. På så sätt kom strejken igång", som en arbetare uttryckte det. På stormöten bildades strejkkommittéer som, lokalt på varje arbetsplats golv, ledde strejken utan organisatoriska kopplingar till oppositionen.

I februari 1979 gav shahens sista regering vika för trycket. Revolutionen hade segrat. Men den som nu tog över landet och bildade ny regering var ingen arbetarorganisation. Inte heller var det någon av de vänstergerillarrörelser som åter vaknat till liv och utdelat det dödande slaget mot shahens elitstyrkor.

Det var ayatollah Khomeini.

HANS FÖRSTA ORDER löd: tillbaka till arbetet. Generalstrejken hade nått sitt mål. De arbetare som inte omedelbart började arbeta igen skulle härnäst betraktas som "provokatörer och agenter", "fiender till den islamiska revolutionen".

Rusiga av segern återgick de flesta arbetarkollektiv till arbetet – men där kunde ingenting fortsätta som förr. Det var en annan tid nu. I industrin hade många kapitalister funnit för gott att lämna landet: när arbetarna kom tillbaka fann de sina företag utan ägare. På andra håll försökte shah-trogna chefer klamra sig fast, till de återvändande arbetarnas upplagrade och nu slutligen frigjorda ilska. På åter andra före-

Få och korta avbrott från långa diktaturer

1907	1921	1941	1953	1971	1977	1978
DEN KONSTITUTIONELLA REVOLUTIONEN En massrörelse tvingar den enväldige shahen att ta ett steg bakåt och släppa fram en parlamentarisk församling, majles, som för första gången ger Iran en konstitution. Lokala råd, hemliga sällskap, revolutionär oröda.	FÖRSTA SHAH-DIKTATUREN Med hjälp av Storbritannien tar en officer vid namn Reza Khan makten i en militärkupp.	ANDRA VÄRLDSKRIGET De allierade invaderar Iran. Reza Shah, som tagit ställning för Tyskland, tvingas abdikera. Iran upplever en period av yttrandefrihet. Det Sovjettrogna Tudehpartiet bildas och organiserar en snabbt växande fackföreningsrörelse.	ANDRA SHAHDIKTATUREN Sedan Iran nationaliserat oljan störtar CIA den liberalt nationalistiske premiärministern Mossadeq i en statskupp. Mohammed Reza installeras som ny enväldig shah. Tudeh förbjuds, fackföreningsrörelsen utplånas, alla politiska strömningar som inte är underställda shahen förförlas.	GERILLAKAMP Marxist-leninistiska Fedayin inleder gerillakampen i bergen i Gilan, och flyttar sedan in sina aktioner till städerna. Sammanstötningarna med shahens USA-stödda regim pågår i fem års tid.	SPIRANDE UPPROR Under hösten börjar allt fler grupper av iranier öppett visa missnöje med shahens regim och trotsa repressionen.	IRAN STANNAR I januari ansluter sig prästerskapet till protesterna. Massdemonstrationer, blodiga kravaller. Arbetarklassen kliver under sommaren in med strejker, som under hösten utvidgas till total generalstrejk. Fedayin återupptar sina gerillaooperationer.

tag förklarade sig de gamla företagsledarna trogna revolutionen eller tillsatte regering-
nya, men inte heller här var arbetarna
beredda att rätta in sig i ledet igen.

Assef Bayat, den forskare som dokumen-
terat arbetarnas deltagande i den iranska
revolutionen, beskriver stämningarna efter
generalstrejken: "En känsla av hat mot det
gamla hade utvecklats, så att arbetarna ten-
derade att förkasta allt som hörde dit: de
kände att det var dags att återuppbygga
deras samhälle, *deras* land, *deras* fabriker i
enlighet med sina egna idéer."

Under våren 1979 tog Irans arbetare
över produktionsmedlen.

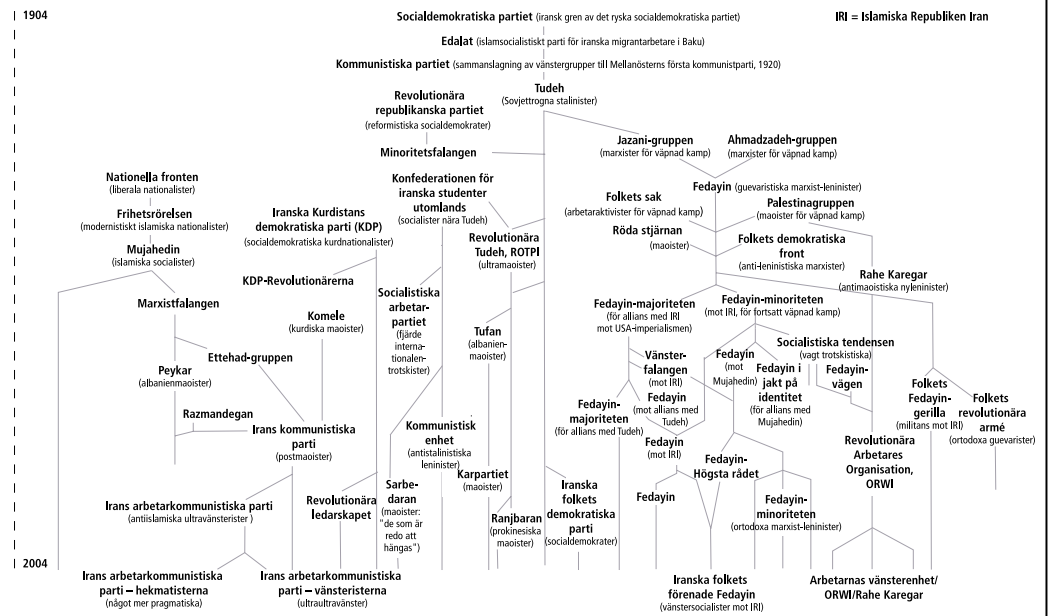
I ETT HALVÅR FRAMÖVER kom hela den iranska
industrin och flera andra sektorer av eko-
nomin att stå under arbetarkontroll. Kan-
ske är detta historiens mest omfattande
experiment i lokal arbetarmakt utanför
Europa – men det är så gott som helt okänt
i den västerländska vänstern. I en tidning
som Arbetaren kunde man inte läsa ett ord
om arbetarkontrollen i Iran under 1979
och 1980. Den engelskspråkiga dokumen-
tationen av händelserna inskränker sig till
en enda bok – Assefs Bayats andfädda rund-
tur på iranska fabriker medan de ännu styr-
des av arbetarna – och några enstaka arti-
klar.

Men i Iran lever minnet.

Det organ som tog över kontrollen på
varje iranskt företag av betydelse bar nam-
net *shora*. Det är det persiska ordet för råd,
och på våren 1979 spreds det från den ena
arbetsplatsen till den andra som beteckning
på detta nya, detta fullständigt nya som
arbetarna var i färd med att skapa.

Basen för ett shora var stormötet. Alla
på arbetsplatsen – arbetare så väl som
ingenjörer, tekniker och kontorstjänstemän
– gavs rätt att delta och rösta. I de flesta fall
fastställdes tidigt en skriftlig "konstitution"

Världens mest splittrade vänster?



Valda delar av Irans enormt splittrade vänsterrörelse.

för rådet. Stormötet valde representanter
till en kommitté med övergripande ansvar
för företagets dagliga skötsel, och vanligtvis
också till underkommittéer med särskilda
ansvarsområden: råvaruleveranser, distri-
bution och prissättning, kulturella aktivite-
ter, ordning och säkerhet.

Oavsett om ägarna hade flytt, om de
gamla fanns kvar eller om nya tillkommit –
råden tog över alla led av produktionen.
Exakt hur ett shora kom till varierade från
arbetsplats till arbetsplats, men ett typiskt

fall var fabriken Eirfo i Teheran. Efter
generalstrejken krävde arbetarna där att
lön skulle betalas ut retroaktivt för de
gångna månaderna. Ägaren svarade att
ingen lön kunde betalas ut för en tid när
ingenting producerats, men arbetarna
invände: "Ja, vi stoppade produktionen, för
vi ville befria vårt land. Vi riskerade fängel-
se och död – ska vi inte ha någonting för
det nu, ska vi gå hungriga?". Kraven på
utbetalningar och lönehöjningar trappades
upp, arbetarna tog sig in på finanskontoret
för att öppna pärmar och böcker, ett shora
bildades, ägaren svarade med att kräva dess
omedelbara upplösning, varpå arbetarna
kidnappade honom. Han gick då med på att
låta Eirfos shora överta alla kontrollfunk-
tioner i fabriken.

Myckelbefogenheten för ett shora var
makten att avskeda och anställa. Vid åter-
komsten efter generalstrejken arrangerades
"proletära tribunaler": inspektionskommit-
téer tillsattes för att utreda misstänkta
Savak-agenter, de skyldiga ställdes inför
stormöten och arbetarna dömde till avsked.
Men tribunalerna stannade inte där. Också
chefer och förmän vars enda brott var att
"återinföra samma gamla mönster av exploa-
tering och förtryck", som en arbetare i
Arj-fabriken uttryckte det, drogs inför stor-
möten och fick sparken.

I CATERPILLARS FABRIK i Teheran hade den
iranska ägaren gett sig av under general-
strejken. Direkt efteråt lyckades strejkkom-
mittén, nu ombildad till ett shora, tömma
hans personliga konto och föra över hela

kapitalet till ett nytt, gemensamt konto.
Retroaktiva löner betalades ut. De höga
ingenjörslönerna sänktes, medan de lägsta
arbetarlönerna höjdes radikalt – sådan
utjämning blev praxis hos råden – och i

**"Anledningen till att vi
gjorde revolution var att vi
ville bli våra egna herrar, att
vi ville styra vårt eget öde."**

stället för matsalar och parkeringsplatser
som endast förmännen hade tillgång till
byggdes nya åt alla. De kvinnor som arbe-
tade på fabriken skapade ett eget råd bara
för sig. Shora reglerade företagets finansi-
ella transaktioner, satte priserna, höll kon-
takterna med återförsäljarna, sände dele-
gationer till Europa för att förhandla om
leveranser av råvaror och komponenter.

När Assef Bayat intervjuade en vald
ledare på Caterpillar inledde han med
orden: "Här är den gamla chefsens kontor,
just här där du sitter. Tidigare var chefen
här, nu är *vi* här".

PÅ EN BILFABRIK i Teheran förklarade en
annan rådsrepresentant tanken med bil-
dandet av shora: "Anledningen till att vi
gjorde revolution var att vi ville bli våra
egna herrar, att vi ville styra vårt eget öde.
Vi ville komma bort från den situation där
en eller några få fattade beslut för flera
tusen." I konstitutionen för Leyland-fabri- ➤



En man håller upp sin döda kamrats skor under den blodiga fredagen i Teheran 1978, som
skördade mellan 500 och 900 civila dödsoffer. Svaret: total generalstrejk i hela landet.

1979 1980 1983 1988 1989 1997 2004

REVOLUTION

Den 16 januari ger shahen upp och
flyr Iran. Två veckor senare anländer
ayatollah Khomeini från exilen i Paris.
Fedayin-gerillan besegrar resterna av
shahens armé. Ayatollah Khomeini
utser provisorisk regering. Shorarörel-
se och arbetarkontroll i industrin.
Våpnade revolter i de kurdiska pro-
vinserna. Begynnande konfrontation
mellan ayatollah Khomeinis statsapa-
rat och alla oberoende maktcentra,
och i november: USA:s ambassad
ockuperas. Iran blir islamisk republik.

FULLBORDAD PRÄSTDIKTATUR

Arbetarkontrollen
avskaffas och ersätts
med "islamiska råd".
Den militanta vän-
stern likvideras av
regimen genom
massarresteringar
och avrättningar.
Saddam Hussein
angriper Iran.

IRAN UTAN VÄNSTER

Den Khomeini-trogna
vänstern, i form av
Tudeh och Fedayin-
majoriteten, krossas.
Inga organiserade poli-
tiska krafter vid sidan
om den islamiska regi-
men återstår därmed.

FRED

Iran-Irak-kriget
avslutas med
ett vapenstille-
ståndsavtal
som följer
exakt samma
gränslinjer som
före kriget.

NYLIBERALISM

Hashemi Rafsanjani
väljs till president
och inleder ett pro-
gram av privatise-
ringar och ekono-
misk liberalisering.
Fortsatt hård dikta-
tur.

REFORMISM

Mohammad Khatami
väljs sensationellt till
president på ett program
om större demokratiska
rättigheter. Under en
kort period blomstrar fria
tidningar och regimen
släpper något på de
hårda restriktionerna
runt privatliv och klädsel.
Det dröjer dock inte
länge förrän de konser-
vativa slår tillbaka.

RESTAURERAD DIKTATUR

I februari förbjuds
alla reformvänliga
kandidater att stäl-
la upp i valet till
majles, som där-
med återgår helt
till de konservati-
va. Reformrörel-
sen när en slut-
punkt. Diktaturen
förefaller återigen
hundraprocentig.

► kens shora utropade portalparagrafen att rådet förkroppsligade "folkets suveränitet över dess öde."

Medan den iranska politiken befann sig i ett revolutionärt kaos under 1979 höll så råden igång produktionen. Var fjärde iransk arbetare var vid denna tid analfabet, endast två procent hade någon form av yrkesutbildning, men hjulen rullade. Liksom under andra historiska episoder av självförvaltning rapporterades drastiska produktivitetshöjningar från många av de övertagna fabriker. På textilfabriken Chit-e-Jahan ökade produktiviteten med 50 procent. En arbetare på skofabriken Melli förklarade för Assef Bayat: "Nu för tiden behöver man inte säga åt en arbetare att jobba. Han arbetar av egen vilja. Varför? Orsaken till att han inte jobbade förr var att han hela tiden levde under chefens knytneve. Han kunde inte tala fritt. Nu säger han: 'Arbetet är mitt eget. Jag ska jobba.'"

Shora var en skapelse från en nollpunkt. Efter tjugofem års istid hade den iranska arbetarklassen ingen facklig erfarenhet, ingen organiseringsvana, inga strukturer som täckte mer än en enskild arbetsplats. Lika lite som generalstrejken var nationellt koordinerad – den var bara summan av strejkerna på varje enskilt företag – kom råden att bli det. En fabrik, ett shora. Med några få undantag skedde ingen samordning på högre nivå.

Det skulle visa sig vara en ödesdiger begränsning.

SHORARÖRELSEN VAR ALLTSÅ spontan, en produkt av läget efter generalstrejken, besjälad av, med Assef Bayats ord, "en diffus ideologi av tillägnelse och anti-auktoritära attityder". Av naturliga skäl orienterade den sig mot enkla socialistiska idéer. En vänsterledare vid Caterpillar menade att idéerna omfattades av alla arbetare på fabriken, islamister såväl som marxister: "Vi är alla ense om att det inte ska finnas kapitalism i vårt samhälle, att klasserna måste avskaffas. Vi pratar om ett klasslöst samhälle, den islamiska ideologin kallar det *taubidi*, ett gudomligt samhälle."

Efter shahregeringens sammanbrott kunde Tudeh, Fedayin och andra vänstergrupper verka fritt; istället av inskränkningar i yttrandefriheten hade försvunnit. På de flesta företag fanns arbetare som hyste sympatier för någon av dem, och det var i allmänhet de som var mest pådrivande i tillkomsten av råd.

Annat gällde för själva vänsterpartierna. Deras hjärtan sattes inte i brand av shorakonceptet. De var ljumt inställda, ibland direkt kallsinniga. Det Moskvalinistiska Tudeh menade att arbetarna inte borde ta över produktionen, utan i stället gå samman i en fackföreningsrörelse som – under Tudehs egen ledning – kunde representera arbetarna gentemot företagen. Få arbetare tilltalades dock av detta försök att återuppliva 1940-talet. På bara några månader hade de lämnat stadiet av traditionell facklig verksamhet långt bakom sig.

DE MILITANTA VÄNSTERGRUPPNA, å andra sidan, var oense om det mesta, men i ett var de överens: det existerade inget kommunistiskt parti som kunde leda den iranska arbetarklassen och erövra makten över statsapparaten. Här fanns den brist som måste avhjälpas. Med denna teoretiska utgångspunkt nådde hela vänstern – från guevaristiska Fedayin och albanienmaoistiska *Peykar* till nyleninistiska *Rabe Karegar* och de många småfraktioner som knopade under revolutionsvåren – fram till samma bedömning av shorarörelsen: den var ett symptom på arbetarklassens låga medvetandenivå.



Regimens propagandamålningar syns överallt i Iran. Udden är ofta riktad mot USA och Israel, som beskrivs som giriga plundrare av den muslimska världen.

Att arbetarna tog över företagen var inget mer än en spasm av plötsligt ekonomiskt egenintresse.

Socialistiskt medvetna arbetare måste i stället söka medlemskap i det som skulle bli

"Våren 1979 greppade sålunda Irans arbetare produktionsmedlen. Men de befann sig i ett politiskt vakuum där deras fötter inte kunde finna fäste."

det ledande kommunistpartiet – just den egna vänstergruppen – och bilda en partikel på sin arbetsplats.

För den militanta vänstern i Iran var det således inte intressant om ett shora hade makten över produktionen. Det som betydde något var om rådsaktivisterna hade rätt politisk tendens: för Fedayin var kriteriet på ett värdefullt shora om det dominerades av Fedayin-sympatisörer, för Peykar om det styrdes av Peykar och så vidare. Alla sökte de samma dominans över råden. Ibland kunde rivaliteten och splittringen förklara shoraverksamheten: när Fedayin 1980 klövs i en "majoritet" och en "minoritet" slutade falangernas anhängare helt att tala med varandra i råden.

Summan av denna situation var att varje shora lämnades ensamt. Ingen facklig eller

politisk kraft fanns där för att hålla samman, binda samman och vidareutveckla dem.

I själva verket gick en djup klyfta mellan den iranska arbetarklassen och den politiska vänstern. Shahen hade gjort allt som stod i hans makt för att hålla isär de två så att de aldrig skulle mötas. Sedan kommunisterna fördrivits från arbetsplatserna efter kuppen 1953 hade de tvingats slå läger på en helt annan bas: universiteten. När Fedayin och de andra underjordiska grupperna kunde träda fram öppet 1978 var deras organisationer inte bara kraftigt decimerade av shahens patruller – vid årets början hade Fedayin tjugofem aktiva medlemmar – utan stod också helt utan förankring i arbetarmassorna. Den revolutionära vinden blåste visserligen snabbt in i ny luft i dem, så att Fedayin snart kunde mobilisera en halv miljon på sina största demonstrationer, men vad vänstergrupperna än tog sig för stod de ohjälpligt kvar på samma sociologiska bas.

De sprang gärna in på fabriker, men det var inte därifrån de kom. De kom från lektionssalarna.

VÅREN 1979 GREPPADE sålunda Irans arbetare produktionsmedlen. Men de befann sig i ett politiskt vakuum där deras fötter inte kunde finna fäste.

I stället var det fritt fram för ayatollah Khomeini att konsolidera sin ledning över landet. Det shiitiska prästerskap han anför-

de hade kommit ut ur shahperioden med just det som arbetarklassen saknade: en organisatorisk infrastruktur i form av tiotals tidningar och tidskrifter, en ständig ström av disciplinerade mullor från lärosätena i Qom, moskéer och koranseminarier över hela landet. Shia-islam hade inte lidit under tillnärmelsevis samma repression.

Efter de blodiga sammanstötningarna i Qom hade prästerna skickligt och utan större problem etablerat sig som ledare för upproret. Inte heller de hade någon bas hos arbetarklassen, men stödet från bazaari-köpmännen och de utfattiga massor som nyss flyttat in till städerna var stadigt. Det räckte. Under år 1979, parallellt med shorarörelsens utveckling, byggde ayatollah Khomeini steg för steg upp en stabil maktapparat. Han tog sig rätten att utnämna vilka präster som fick leda fredagsböner. Han formade sina egna militära förband, *Pasdaran* och *Hezbollah*, bildade Islamiska republikanska partiet och ställde det iranska rättsväsendet på shari'alagarnas grund.

Målet för Khomeinis politiska projekt låg uttänkt sedan länge. Enligt shiaislam har Guds sändebud till människorna – *mehdi*, eller den tolfte imamen – gömt sig utanför deras åsyn, "gått in i det fördolda". Tills han en dag återvänder från sitt gömställe är muslimerna en vilsen flock utan herde. Men ayatollah Khomeini hade identifierat en vikarie för mehdin. I hans frånvaro kan en särskilt vis präst, som har full insikt i Koranens budskap och närkontakt



världen.

med Gud, inta den lediga platsen som samhällets vägvisare. Denna imam av kött och blod, fullt synlig på jorden, bör i kraft av sin gudomliga inspiration ges all makt – absolut all makt – över människors liv.

Detta är doktrinen om *velayat al-faqih*, "den lärdes väktarskap", härledningen av alla samhällets strålar till en utvald imam – naturligtvis ingen annan än Khomeini själv. Men det fanns ett avgörande hinder för förverkligandet av hans vision.

Det var shorärörelsen.

FRÅN FÖRSTA STUND, i februari 1979, utgjorde rådets makt över Irans arbetsplatser en fundamental fara för den nya statsapparaten. Ett shora levde sitt eget liv. Det representerade en makt som inte emanerade från den nya staten, och som inte heller kunde byggas in i den: de två var oförenliga.

Den första regering ayatollah Khomeini lät bilda gick under namnet "provisoriska regeringen" och innehöll – förutom hans lojala präster – liberala partier som inte tvekade att stå till hans tjänst. Under 1979 kämpade regeringen för att ta kontrollen över det gungande, rörliga revolutionslandskapet. Ett nyckeldekret var förstärkt stöd för industrin. För att implementera beslutet sändes under våren och sommaren nyutnämnda direktörer ut för att ta över företagen – bara för att finna att råden över det gungande, rörliga revolutionslandskapet. Ett nyckeldekret var förstärkt stöd för industrin. För att implementera beslutet sändes under våren och sommaren nyutnämnda direktörer ut för att ta över företagen – bara för att finna att råden

Den provisoriska regeringen förklarade

krig mot shorärörelsen. En polisiär specialstyrka skapades med enda uppdrag att hindra råden från att "blanda sig i företagsledningens angelägenheter": inspektörer placerades ut för att rapportera om shoraaktivisternas förehavanden, infiltrera de fria valen och stoppa militanta kandidater. Det uttalade målet var att återinföra gamla tiders enmansstyre i fabriken.

Men under våren och sommaren 1979 var råden ännu för starka. Den provisoriska regeringen förmådde inte besegra dem; den tvingades backa och acceptera deras de facto-makt över arbetet.

NÅGRA MÅNADER SENARE, i november 1979, tog den iranska revolutionen en ny vändning. I vrede över USA:s fortsatta stöd till shahen stormade en grupp islamister den amerikanska ambassaden i Teheran och tog hela personalen som gisslan. Plötsligt var Iran centrum för en världspolitisk kris. Amerikanska styrkor försökte flyga in och frita gisslan, kupp försök genomfördes, massdemonstrationer svepte på nytt genom landet och revolutionen skiftade fokus: kamp mot den amerikanska imperialismen. Allt kom att handla om detta. I hettan uppträdde ayatollah Khomeini som Irans stålhårda sköld mot USA – och passade samtidigt på att driva ut alla främmande element ur statsapparaten. En rent islamistisk regering bildades, en ny konstitution drevs igenom.

Doktrinen om *velayat al-faqih* blev grundlag.

UNDER DENNA PROCESS fick ayatollah Khomeini stöd från de tyngsta delarna av västern. Tudeh och majoriteten inom Fedayin bedömde nu den iranska revolutionen som antiimperialistisk till sitt väsen, de skrek "marg bar Amerika!" – död åt USA! – sida vid sida med islamisterna framför ambassaden och argumenterade, enligt principen om "huvudmotsättningen", för att socialisterna måste sluta upp bakom Khomeini. Striden stod mot USA. I den var Khomeini en allierad. Han hade, som Tudeh uttryckte det, "bevisat sitt visa ledarskap": trots att han införde slöjtvång, förbjöd oppositionella tidningar och beordrade attacker mot vänstergruppernas egna partilokaler fördömdes all kritik mot honom som "småborgerlig" och "proimperialistisk".

Den islamiska teokrati som högs in i sten i skuggan av gisslandramat måste emellertid snabbt ta itu med shoraproblemet. Efter att liberalerna kastats ut ur regeringen förfinade staten sin strategi. Den islamiska republiken lanserade nu shora som ett ursprungligen islamiskt koncept, lyfte fram de koranverser där det talas om att muslimer ska "rådplåga inbördes" och införde en lag som erkände rådets närvaro på arbetsplatserna. Men inte vilka råd som helst: *shora eslamie*, islamiska råd. Det var endast de som ägde rätt att existera.

De islamiska rådets uppgift var, enligt shoralagen, att fostra "en anda av samarbete och enighet mellan de anställda och ledningen". De skulle inte styra arbetsplatserna, inte avskeda eller anställa. De skulle rådslå och komma överens med de direktörer som staten utsett, och om någon i ett råd valdes till representant måste han – bara män kunde komma in fråga – vara regimtrogen muslim.

Så skulle arbetarråden ersättas med korporativa organ där alla klassidentiteter upplöstes till förmån för en enda mytisk identitet: medlemskapet i den muslimska gemenskapen, *ummat*, ställt under det allvissa ledarskapet från *al-faqih*.

Arbetsministern i den islamiska republi-

Iran

Befolkning: 69 miljoner människor.

Huvudstad: Teheran.

Medianålder: 23 och ett halvt år.

Förväntad livslängd: 68 år.

Minoriteter: Vid sidan om den persiska majoritetsbefolkningen finns 24 procent azerier,

7 procent kurdar, 3 procent araber, 2 procent lorier och 2 procent baluchier.

Läskunnighet: 79,4 procent.

BNP-tillväxt i år: 6,1 procent.

Andel av befolkningen under fattigdomsrekordet: 40 procent.



ken förklarade skillnaden: "Den islamiska inställningen till rådsläpning skiljer sig från den som marxister och socialisterna har till rådsystem. Vi tror inte på att samhäl-

"Hjärnan i en fabrik är ledningen, det islamiska rådet är ögonen och alla andra är händerna."

lets förvaltning bör baseras på val nedifrån och upp. Det är inte fallet i vårt system. Vi tror på velayat al-faqih, och faktum är att makten hos oss auktoriseras uppifrån och ned."

EN ENKEL METOD för att ställa arbetarråden på huvudet och konvertera dem till islamiska råd var att försätta dem som inte ville i ekonomisk blockad. Krediter ströps, råvaruleveranser klipptes av, utländsk valuta nekades så att handel med utlandet blev omöjlig. Staten hade samlat alla ekonomiska trådar i sin hand. Råden var beroende av tillgången till dem för att driva produktionen vidare; de hade inget annat val än att släppa in de statliga direktörerna och ombilda sig till "shora eslamie".

Samtidigt gick den islamiska republiken till skningslös attack mot varje shora som ändå insisterade på självständighet. Khomeini släppte lös sina förband mot fabriken. 1980 och 1981 kunde Pasdaran när som helst välla in i en fabrik och, med listor som förberetts i förväg av islamistiska arbetare, föra bort tjugo, femtio, sjuttio rådsmedlemmar.

Hösten år 2004 träffar vi en arbetare som minns hur man vid denna tid kunde "slå på radion och i fyrtiofem minuter inte höra något annat än namnen på avrättade shoraaktivister läsas upp".

SOMMAREN 1981 ÅTERSTOD ingenting av den genuina rådsmakten.

Snart var inte heller de islamiska rådets främsta funktion att rådslå med ledningen. Det var att fylla luften med islam. Obligatoriska bönestunder infördes på arbetsplatserna, under raster och luncher sändes pre-

dikningar från högtalare; de islamiska råden tapetserade väggarna med regimens affischer och slagord, spred skrifter som propagerade för velayat al-faqih och verkade för att "eliminera västerländsk kultur". Den högste domaren i landet formulerade den islamiska republikens syn på arbetslivet som att "hjärnan i en fabrik är ledningen, det islamiska rådet är ögonen och alla andra är händerna."

Hårt arbete, fick arbetarna nu inhamrat i sig, är en religiös plikt, "jihad i Guds tjänst". Det får sin belöning – inte i jordelivet, men i livet efter detta.

På de största fabrikenas utstationerades hela gården av soldater för att övervaka arbetarnas rörelser.

Under 1980-talet kom sedan Irans utveckling att präglas av kriget med Irak. I det åtta år långa undantagstillståndet kunde regimen ytterligare skruva upp repressionen och döma ut varje krav från arbetare som en brist på patriotisk offervilja. Under samma period etablerade sig Iran som trendsättare i Mellanöstern och hemland för den politiska strömning som kom att samla allt mer av massornas energier i Libanon, i Palestina och vidare ut i regionen: den islamistiska revolutionen. Men denna revolution villade från början på att en annan slagits ned.

TVÅ ÅR EFTER Iran-Irak-krigets slut, år 1990, befann sig den iranska arbetarklassen åter vid en nollpunkt. Ingenting av organisering eller aktivism tycktes då finnas kvar.

Fjorton år senare ska vi träffa en arbetare vid namn Arash. Han ska berätta sitt starkaste minne från åren runt nollpunkten.

– De piskade ihjäl en av mina arbetskamrater. De anklagade honom för att ha svurit åt imam Ali. Först tog de honom till fängelset, men sedan släpade de honom till fabriken och band honom på en maskin. Produktionen stoppades och vi beordrades att komma och se på. Jag stod bara ut med att se två rapp. Efter tredje eller fjärde slaget med piskan sprutade blodet från hans kropp. Han dog efter femtio-sextio rapp. Han var i femtioårsåldern.

Den islamiska republiken hade inpräntat en isande fasa i arbetarklassen. ■



Gatuarbetare i Teheran. Arbetslösheten är officiellt 14 procent, men oberoende uppskattningar talar om siffror uppåt 30 procent.

På ytan lugnt

– men underjordiskt växer arbetarnas motstånd

I dagens Iran är strejker förbjudna och fria fackföreningar existerar inte. Men under den lugna ytan organiserar sig arbetare med uppfinningsrika metoder.

Nu växer arbetarrörelsen i Iran. Den är radikal. Den står oberoende av politiska partier. Den talar om råds-makt.

En arbetaraktivist i Iran har hundra pseudonymmer.

Vi träffar "Roza" och "Sina" i en sandig, folktom park mitt i Teheran. Det är ett lufthål i det mördande trafiklarmet; grågröna tallar står som en skyddande vägg runt om och håller bruset på avstånd. Fastemånaden Ramadan är inne på sin tredje vecka. Ändå lägger Sina upp en påse frön och nötter på parkborden. Han och Roza börjar svartsynt skämta om att de får piskrapp om de blir påkomna nu.

– Jag är redo, säger Sina.

– Man får mellan 50 och 100 rapp beroende på hur mycket man äter. Om man har tagit med sig ett stort fat med kyckling och ris blir det fler, säger Roza och skrattar.

Men när någon passerar nära bordet får Sina en sammanbiten min och döjer påsen under sin väska. De båda tystnar.

ROZA ÄR FÖR TILLFÄLLET ARBETSLÖS. Sina arbetar som svetsare på en fabrik med 200 anställda; där har han stått i tjugo år, sedan sexton års ålder. Efter revolutionen hölls fabriken under arbetarkontroll i sex månader innan staten tog över. Nu ägs den av en halvstatlig bank.

– Tidigare var jag vald representant i det islamiska rådet på fabriken. Jag var högljudd. Efter mycket kamp fick jag igenom att åttio kontraktsanställningar skulle omvandlas till fasta anställningar, det hände att jag drev fall till domstol. Men arbetsministeriet sparkade ut mig. Trots att jag kunde Koranen och allt religiöst förbjöds jag att vara kvar i det islamiska rådet och representera arbetarna.

Snart är det dags för val till rådet på fabriken. Sina visar upp kallelsen – den kommer från arbetsministeriet – och pekar på de vackert inlindade formuleringar som stipulerar vilka som inte kan komma i fråga som kandidater: de som är svaga i tron eller har otillätna politiska åsikter. Sina står uttryckligen nämnd som en av dem som inte kan väljas.

I DEN ISLAMISKA REPUBLIKEN Iran går den officiella fackföreningen under namnet "Arbetarnas hus". Detta hus var från början en lokal mötesplats för arbetarråd i centrala Teheran, men togs över av den islamistiska milisen Pasdaran 1980. Källaren blev

ökänd som en plats dit arbetare fördes för att piskas och huset möblerades om till högkvarter för de islamiska råden. Enligt gällande lag äger Irans arbetare rätt att etablera ett islamiskt råd, *shora eslamie*, "för att sprida den islamiska kulturen och försvara den islamiska revolutionens resultat", och de råd som bildas ingår sedan i Arbetarnas hus.

– De anställda får välja en representant till shora eslamie. Men så fort valet är över kommer någon från arbetsministeriet och förhör representanten: Kan du citera den och den versen i Koranen? Hur ofta ber du? Vad vet du om fastan? Om man inte klarar deras test blir man underkänd. På det sättet kontrollerar arbetsministeriet hela tiden vem som representerar arbetarna och representanterna förhindras från att strida för arbetarnas intressen. På min fabrik gör shora eslamie ingenting för arbetarna – tvärtom hjälper de direktörerna att ta ifrån oss våra rättigheter, säger Sina.

Oberoende facklig verksamhet brännmärktes tidigt under den islamiska republikens "utväxter på imperialismen". Samtidigt inrangerades Arbetarnas hus som

"Man får mellan 50 och 100 rapp beroende på hur mycket man äter. Har man tagit med sig ett stort fat med kyckling och ris blir det fler."

stödtrupp i regimen kamp mot samma imperialism: organisationen mobiliserade arbetare till de välregisserade massdemonstrationerna mot USA och Irak, rekryterade "frivilliga" till fronten i Iran-Irak-kriget och "identifierade icke-islamiska, avvikande element" på arbetsplatserna. I det senare ingick också att slå ner strejker.

– I vårt land är strejker *haram*, synd, något som skadar religionen. Enligt arbetslagen får man i och för sig lägga ned verktygen inne på en fabrik – men bara om det inte skadar företaget eller regimen. Men det är ju just det som är poängen med en strejk: att åsamka arbetsgivaren ekonomisk skada! Annars finns det ju ingen mening, säger Roza och slår ut med händerna.

Hon berättar om en händelse den 24



Fabriksarbetaren Arash är ordförande för en av Irans många bergsvandrarföreningar. "Att vandra i bergen är det enda sättet att träffas utanför arbetet!", säger Arash som inte tycker vandrigen är särskilt kul. "Vi går bara tills vi har hittat en bra plats att stanna och prata på."

januari i år. Det var i byn Khaton Abad, i ett ökenområde i södra Iran. Flera hundra arbetare hade under åtta dagar blockerat den kolgruva där de arbetade, hungriga efter att lönerna försenats och förbittrade över att de aldrig fick något mer än kontraktsanställningar som när som helst kunde sägas upp. Polisstyrkor sändes till gruvan för att bryta upp blockaden. De öppnade eld. Fyra arbetare sköts ihjäl, ett fyrtiotal skadades och ett åttiotal arresterades.

– Så bemöts arbetare som kräver sina rättigheter i det här landet: med skarpa skott! Med skarpa skott!, upprepar Roza och ilskan flammar i hennes svarta ögon.

PÅ YTAN FÖREKOMMER alltså ingen fri arbetarkamp i Iran. Men under jorden finns likafullt ett system av gångar och hålrum där arbetare organiserar sig. Det sker i hemlighet. Regimen når oftast inte ned.

Därnere rör sig Roza och Sina.

Ett sätt att kringgå förbudet mot självständiga arbetarorganisationer är att bilda "kassor". De är inte olagliga; det står iranska medborgare fritt att för egen räkning samla ihop pengar i en kassa, och vill de vara extra säkra på regimen goda minne kan de med fördel ge den ett islamiskt namn.

– Kassorna är en täckmantel för att träffas. De första bildades i början av 1990-talet, när progressiva arbetare i Teheran insåg att de måste hitta ett sätt att samla folk trots fackföreningsförbudet, berättar Sina. Själv tog han initiativ till att bilda en kassa på sin fabrik för tio år sedan.

Han lutar sig fram över bordet och för-

klarar allvarligt hur det vanligtvis går till:

– Arbetarna samlas på ett möte och bestämmer sig för att starta en kassa. De kommer överens om hur mycket pengar var och en ska betala in, hur mycket man får ta ut och vilka kriterier som måste uppfyllas för en utbetalning. Poängen är att en arbetare ska slippa gå till förmannen och be om att få lite extra pengar om exempelvis hans barn blivit sjukt och behöver läkarhjälp. I stället kan han gå direkt till den som för tillfället har ansvar för kassan och begära en utbetalning enligt reglerna – på så vis blir arbetarna självständiga! Det är den ömsesidiga tilliten som får det att fungera.

EN MER VÄGHALSIG – ofta besläktad – organiseringsform är hemliga arbetarkommittéer.

Också sådana finns sedan något år tillbaka på Sinas fabrik.

– Det är som löst sammansatta diskussionsgrupper. De uppstår för att diskutera problemen på arbetsplatsen och vad man kan göra åt dem, berättar han.

– Verksamheten styrs helt underifrån, det är ingen uppifrån eller utifrån som kommer och säger vad vi ska kräva. Inför aktioner ser vi sedan till att snacket går på fabriken. En arbetare talar med en annan som talar med en annan, man pratar över lunchen.

Arbetarkommittéer på olika fabriker i Teheran, och i olika delar av Irans väldiga territorium, har börjat knyta kontakter med varandra. Det sker via internet. Webblogg – en iransk innovation som ursprungligen kom till just för att möjliggöra den kommunikation regimen bannlyser – används flitigt kommittéerna emellan. ▶

► Också denna utveckling, förklarar Sina, har tagit fart det senaste året.

* * *

NÅGRA DAGAR SENARE åker vi hem till "Arash". Han bor i utkanten av Zur Abad, en slumlik förtort till Teheran. Zur Abad betyder ungefär "tvångsstaden" och fick sitt namn i början av 1970-talet när bönder som förlorat sin mark genom shahens jordbrukspolitik tvingades flytta hemifrån och söka arbete i Teheran. Där fanns inga bostäder att hyra. Immigranternas enda chans var att ockupera en bit mark och bygga små skjul här, på ryggarna till de hisnande fjäll som omger metropolerna.

Nu bor flera miljoner i de förorter som vecklar ut sig över slänter och dalar i alla riktningar.

På mattorna i sitt vardagsrum, över heta koppar te, berättar Arash om sig själv och om situationen på sin arbetsplats. Han är prydlig, lågmäld, tänder ofta sina gröna ögon i ett leende fullt av skratteck.

– Jag arbetar på plastfabriken Toledie Teheran. Vi tillverkar bordsdukar av plast, tapeter, golvplast, takplast, bokplast, plast till bilar... Fabriken ägdes tidigare av en

"För oss som är över tjugofem finns inte en chans att komma in på arbetsmarknaden igen, på varje anställningsintervju får jag höra att jag är för gammal."

judisk man, men han flydde till Israel under revolutionen och företaget togs över av staten. Nu ägs det av en privat pensionsfond. Nitio procent av allt vi tillverkar exporteras utomlands, främst till Sydostasien och de gamla öststaterna. Jag är fyrtiofem år och har jobbat på fabriken sedan jag var tjugofyra.

TOLEDIE TEHERAN LIGGER i den iranska industrins framkant. Hårda effektiviseringar har genomförts de två senaste åren; antalet fast anställda har krympt från 1800 till 360. Därutöver plöcker företaget in 100 arbetare från ett bemanningsföretag som tilldelas lättare arbetsuppgifter. Produktiviteten har stigit våldsamt.

– Vi måste tillverka mer än dubbelt så mycket plast per dag nu, efter att så många

fick gå. Därför har vi bildat en arbetarkommitté på fabriken. Sedan länge har vi haft en gemensam kassa för att hjälpa varandra, men när pressen ökade insåg vi att vi också måste ha något mer.

Arashs fru talar endast turkiska – familjen har som så många andra med vänstersympatier sina rötter i landets norra delar – och håller sig i bakgrunden. Hon ställer ned en bricka frukt, Arash räcker fram en servettask, sätter sig tillrätta med benen i kors och fortsätter.

– Det var för ett år sedan. Till en början omfattade kommittén endast kamrater som kände varandra, men efterhand utvidgades den till allt fler. Vi som ingår i kommittén står hela tiden på golvet och rör oss bland de andra arbetarna. Direktören känner förstås till att vi finns, eftersom våra flygblad sprids på fabriken, och så fort han får nys på någon som är med i kommittén sparkar han den personen. Vi måste vara mycket försiktiga. Det finns gott om kollaboratörer bland oss – arbetare som har sålt sin själ! Vi förstår vilka de är när vi ser att de får lite bättre skydd än oss andra, bonuslöner, en klapp på ryggen av förmannen. Vi vet mer om kollaboratörerna än vad de vet om oss, och så fort de uppehåller sig i något rum aktar vi oss för att gå dit.

Ordet för kollaboratörer, *jasous*, är desamma som palestiner använder om dem som samarbetar med den israeliska underrättelsetjänsten. Arash uttalar det med samma spottande avsmak, men här är kollaboratörerna den islamiska republikens anhängare. "De går i moskén varje dag – vi går inte ens en gång om året!", säger Arash och gungar av skratte.

På varje fabrik finns en moské.

ETT AV DE FÖRSTA FLYGBLADEN från Toledie Teherans arbetarkommitté handlade om första maj-händelserna i Saqqez. Vi frågar Arash hur han bär sig åt för att sprida flygbladen utan att upptäckas.

– Jag sätter upp lapparna vid stämpelmaskinen eller ingången till matsalen när ingen ser. När arbetarna sedan tar dem går jag fram till dem och frågar: "Vad är det du har i handen?" De svarar: "En lapp som jag hittade här." Sedan läser jag med låtsad förvåning flygbladet och börjar kommentera det, utveckla innehållet, förklara och diskutera med dem... och på så sätt kan jag övertyga dem.

På Toledie Teheran är den officiella arbetstiden den lagstaddade: åtta timmar om dagen. Men därutöver måste arbetarna i varje skift jobba fyra timmar extra, eller förlora jobbet. I månadslönen ingår dock endast lönen för de åtta ordinarie timmarna, medan lönen för de fyra extratimmarerna betalas ut direkt i handen. På lönebeskedet ser det därför inte ut som att företaget gör något fel – men för arbetarna är uppdelningen förödande. En tredjedel av arbetstiden räknas inte in i de pensionspoäng som varje arbetare i medellådan har att sätta sitt hopp till.

– En dag i förra veckan skrev vår arbetarkommitté ett brev till ledningen om det här. Vi förklarade att vi kräver att de fyra extratimmarerna också ska ingå i lönen, så att ersättningen är fast och inte kan skifta från dag till dag och så allt allt räknas in i pensionen. Vi skickade en person för att överlämna brevet till direktören. Han sparkades omedelbart. Då stannade vi allt arbete i fabriken, hundra arbetare trängde in och ockuperade kontoret och krävde att mannen skulle få tillbaka sitt arbete – och direktören gav efter. På lördag ska han få komma tillbaka! Får han inte det planerar vi att samla ännu fler och ockupera kontoret igen.

En vecka senare ska vi träffa Arash, och hans ansikte ska lysa upp när han berättar det: mannen har återfått sin anställning.

EFTER YTERLIGARE NÅGRA koppar te tar Arash oss med till bergen ovanför sitt bostadsområde. Han berättar att hans bror är regimtrogen hezbollahi och hans far en högt uppsatt mulla. Det har skapat slitningar i familjen – varken brodern eller fadern bevärdigade sig med att närvara när "kommunistens" äldste son nyligen gifte sig – men det har också gett fördelar: vid flera tillfällen på senare år har mullan ryckt ut till sonens räddning när han hamnat i klammer med säkerhetstjänsten.

Med denna trygghetsgaranti låter sig Arash, till skillnad från de flesta aktivister vi möter, bli fotograferad.

Plötsligt avbryts vår fotosession av att en motorcykel kör fram. Killen vid styret – en ung tjej sitter bakom – frågar upphetsat var det finns en väg ut från området. Arash säger något till honom och pekar, men minuten senare ser vi på håll hur paret på motorcykeln fångas in. Ett tiotal unga män sliter ner killen och misshandlar honom grovt. Tjejen småspringer gråtande därifrån, innan de hinner ikapp också henne.

Parets brott: att ha umgåtts med varandra utan att vara gifta.

I Zur Abad, liksom på de flesta orter utanför Teherans välbeställda stadsdelar, övervakar fortfarande kringdrivande gäng av trasproletära ligister – regimtroga så kallade *basiji* – att de rigorösa islamiska morallagarna efterlevs. En kille och en tjej som tas på bar gärning med att åka motorcykel ogifta straffas lämpligen med piskrapp och tvångsgiftermål.

Arash kommenterar händelsen som något fullständigt vardagligt.

JUST BERGEN ÄR ANNARS den miljö där iranier kan finna en tillflyktsort undan regimens övervakning; där kan de hitta platser där ingen ser. Följaktligen har Iran utvecklat en slags folklig bergsvandringskultur. Bergen lockar också arbetare: ett tredje sätt att organisera sig trots förbudet är att bilda bergsvandrarföreningar. De är inte olagliga, de finns i mängder.

– Jag är ordförande för en förening. Det är det enda sättet för oss att träffas utanför arbetet! Men egentligen tycker vi inte att det är speciellt kul att vandra i bergen. Vi går bara tills vi har hittat en bra plats och sedan sitter vi ned hela dagen och pratar, säger Arash med en glimt i ögat.

På årsdagen av skotten i Khaton Abad planerar dock Arashs bergsvandrarförening att bestiga den högsta toppen i Teherantrakten, 3943 meter över havet.

Där ska en flagga resas till de fyra döda-dens minne.

* * *

HEMMA HOS MOHSEN HAKIMI dignar bokhyllorna av Marx, Hegel, Nietzsche och Simone de Beauvoir. Han är främstående medlem av det iranska författarförbundet och översättare till trettiofem filosofiska titlar: "de censureras ytterst lite, det är ju bara filosofi", säger han med ett skevt leende. I bokhandlarna runt universitetet i centrala Teheran kan man finna hans böcker; få andra än studenter hittar dit.

Mohsen Hakimi var en av de som greps i Saqqez. Han hade bjudits dit för att tala.

Han är en av dem som samlats i ett hem någonstans i Teheran sent en torsdagskväll för att tala med oss. Mindre grupper av arbetare kan träffas utom synhåll i hemmen. Här sitter nu elva människor med varsitt missnöje, elva aktivister som alla



En svetsare i Gilan-regionen i norra Iran. Fler och fler a

lärt sig att varsamt förvalta sin ilska och energi.

Bara presentationsrundan varar i tre och en halv timme.

Ett problem som vandrar genom rummet är försäkringarna. Det sociala skyddsnätet i den islamiska republiken är ytterst grovmaskigt, bland de elva försämlade finns bara en som omfattas av försäkring på sitt arbete: "Maryam", en lång, smal kvinna som slitit av sig sin slöja så fort hon kommit innanför dörren. Hon arbetar på exportavdelningen i ett industriföretag.

– Jag har den bästa sortens försäkring som finns i Iran. Ändå täcker den bara livsnödvändig medicin. En arbetskamrat till mig genomgick en operation för att ta bort en tumör, men då den visade sig godartad efter operationen vägrade försäkringskassan betala kostnaderna – de sade att de bara skulle ha betalat om tumören var farlig för livet, berättar hon.

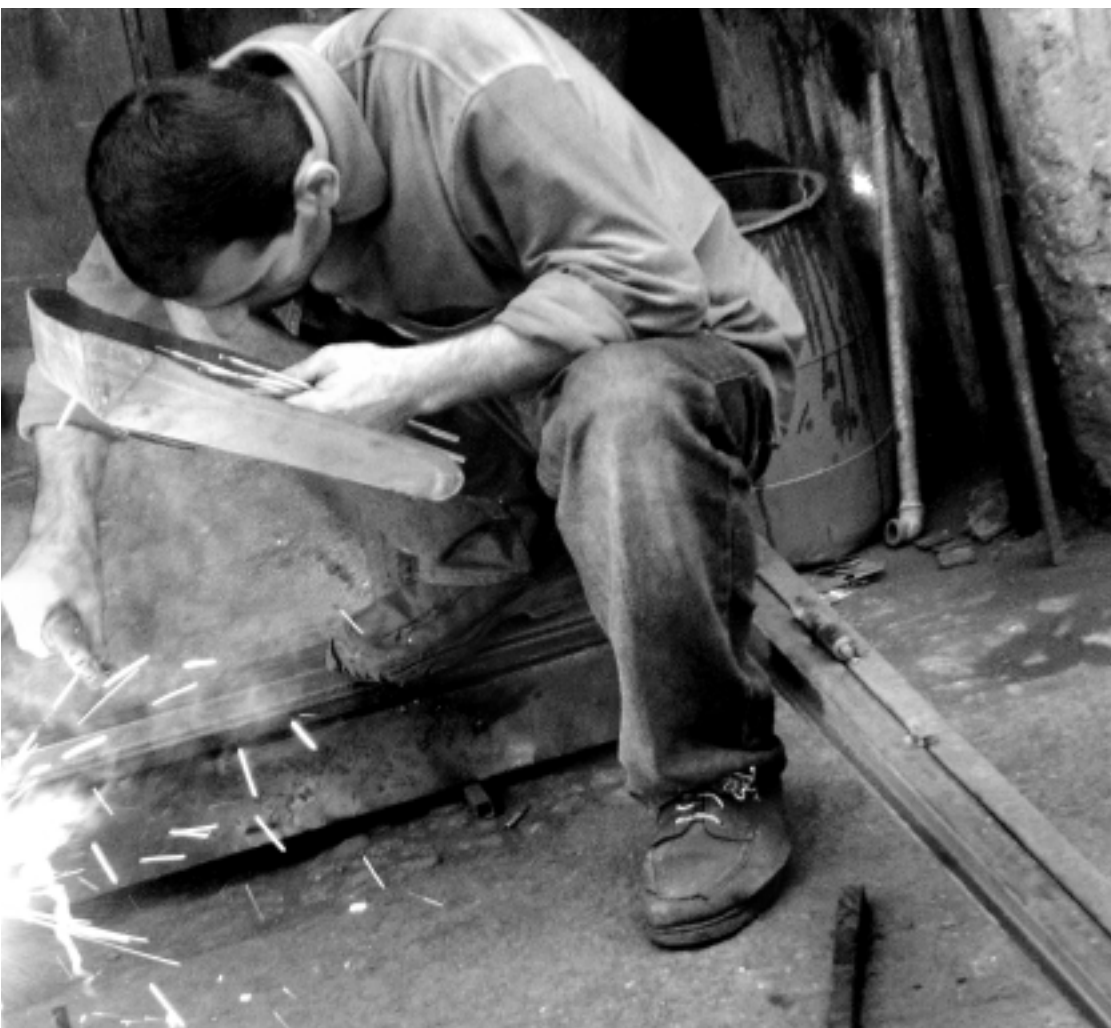
En kvinna som föder barn har enligt iransk lag rätt till betald ledighet två månader före förlösningsen och två månader efter. Men Maryam hävdar bestämt att också det är en död bokstav.

– Om någon ska avskedas på ett företag är det alltid mödrarna som får gå först. Det bästa sättet att som kvinna säkra sitt arbete är att bevisa att man är infertil. Inom industrin får kvinnor ofta skriva på kontrakt om att inte bli gravida, vilket leder till att de sedan döljer sin graviditet.

Vart vi än kommer i Iran ska vi höra arbetares klagomål om att de inte har några

► Litet Iranlexikon

Ayatollah. Den högsta rangens präst inom shiiaslam.
Basiji. Gång av regimtroga unga män.
Chador. Ordagrant "täkt". Det kolsvarta, obe-skurna tygstycke som många iranska kvinnor – främst äldre – skyller sig med.
al-faqih. Den lärde, Ledaren. Den överlägsne. En post inom shiiaslam som ayatollah Khomeini uppfann och sedan utsåg sig själv till att innehå.
Haram. Synd enligt islam. Straffbart.
Hezbollah. Paramilitär islamistisk gräsrotsorganisation som bär upp regimen.
Hijab. Islamisk huvudduk. Obligatorisk i Iran för alla av kvinnokön.
Majles. Persiska för "beslutande församling". I dag den islamiska republikens folkvalda parlament.
Pasdaran. Den islamiska regimens militära stöttepelare.
Pishrovan. "De progressiva". Nätverk av arbetaraktivister.
Shah. Det persiska ordet för kung.
Shora. Det persiska ordet för råd.
Ummat. Den islamiska gemenskapen, församlingen.
Velayat al-faqih. Den lärdes väktarskap.



av Irans arbetare tvingas jobba på osäkra kontraktsanställningar.

försäkringar. Vi ska också höra hur de härleder otryggheten till ett grundläggande problem: arbetslösheten.

EFTER ATT IRAK ATTACKERADE Iran 1980 satsade den islamiska regimen på en aldrig tidigare skådad militär strategi. Unga pojkar som lockats med löften om martyrskap och paradis sändes fram mot de irakiska minfält och stridsvagnarna i "människa vägar" – och det fungerade. Men krigföringen slukade enorma mängder människomaterial. För att segra uppmanade därför den isla-

"Varken shahen eller den islamiska republiken har låtit arbetarna organisera sig, allt har tvingats ner under jord. Vi måste uppfinna en arbetarrörelse från noll."

miska regimen undersåtar att föda så många barn som möjligt, och under 1980-talet inträffade mycket riktigt en exempelvis babyboom.

Den iranska befolkningen har fördubblats sedan revolutionen. I dag är 65 procent under 25 år, och nu står 1980-talets jättegenerationer på tröskeln till arbetslivet. Men den onaturliga befolkningsexplosionen har inte åtföljts av någon motsvarande explosion av arbetstillfällen: de unga är

långt fler än jobben. Resultatet är, enligt regimen egna siffror, en arbetslöshet på 14 procent, men enligt oberoende uppskattningar minst det dubbla.

Det gör livet hopplöst osäkert för en arbetande människa.

– Jag sparkades för ett år sedan från en pumpfabrik för att jag bråkade för mycket med förmannen. Det var bara för honom att ta in någon annan. För oss som är över tjugo finns inte en chans att komma in på arbetsmarknaden igen, på varje anställningsintervju får jag höra att jag är för gammal. Arbetslöshet är den hårdaste dom som kan fällas över en arbetare. Till och med i Arbetarnas hus tidning *Kar va Karegar* kan vi läsa om hur arbetslösa döttrar tvingas prostituera sig för att få ihop pengar, säger "Behros", en rundlagd man med en röst så hes att den ibland nästan försvinner.

DEN EPIDEMISKA prostitutionen är, vid sidan om de allt större drogproblemen, det symptom på arbetslöshetens sociala kris som vi oftast hör nämnas i Iran. Dem vi möter pekar på ett särskilt bedövande faktum: prostitutionsåldern har sjunkit till tretton år. Numera är det vanligt att flickor prostituerar sig när de inte är äldre än så.

I detta moras, förklarar de församlade i rummet, sitter också alla arbetares rättigheter löst. Iran har tidigare haft en arbetsrättslagstiftning som på papper varit en av de mer förmånliga i Mellanöstern, men nu rivs den i bitar. År 2000 beslutade *majles*,

den islamiska republikens parlament, att företag med upp till fem anställda helt skulle undantas från arbetsrätts regler. Nyligen utvidgades undantaget till företag med upp till tio anställda, och medan vi besöker Iran förbereder majles nästa steg, som väntas få än mer omfattande konsekvenser: alla som har kontraktsanställningar ska i ett slag skrivas ut från arbetsrätten.

I arbetslöshetens Iran är kontraktsanställningar just den anställningsform som griper omkring sig.

– Kapitalisterna sparkar alla äldre arbetare och tar in kontraktsarbetare under 25 år. Ibland gör de dem till daglönare som inte ens får papper på vad de utfört. Men varje gång de anställer någon för en längre period måste arbetaren skriva på "det vita pappret": ett kontrakt där man lovar att inte protestera mot några arbetsförhållanden, berättar "Jalal" och river i luften med sitt pekfinger. Han är bergsklättrare och brottare och har en kropp som spänner av muskler; pratglad, spjuveraktig och otålig ber han att få berätta om det han kallar "2000-talets slaveri".

DEN EKONOMISKA SEKTOR som har exploderat i arbetslöshetens och lönepressens Iran – ytterst få arbetarlöner är tillräckliga för att försörja en familj – är den informella. Landet översköjs av floder av taxibilar som strömmar nedför varje gata; att köra taxi efter jobbet tycks vara det vanligaste extraknäcket. Jalal drygar själv ut sin kassa med taxi. Liksom de flesta iranska arbetare ser

han till att ha två – eller rentav tre – jobb samtidigt.

– Jag sover inte mer än tre timmar per natt. Våra hem har blivit kapitalisternas vandrarhem! Det är mörkt när vi går till fabriken, mörkt i fabriken och mörkt när vi kommer hem, vi hinner aldrig se dagsljuset. Vi åker hem bara för att sova lite och hämta kraft så att vi kan hålla fabriken igång imorgon också. Vi har ingen tid till socialt umgänge med våra familjer, ingen tid att läsa, ingen tid att gå på fester, gå på bröllop, gå till moskén – ingenting!

Under de timmar vi samtalat med de elva utspinner sig ett antal parallella diskussioner i olika delar av rummet. De som för tillfället inte har något att säga bläddrar i en pampflett, knaprar sallad eller röker en cigarett innan de ger sig in i nästa diskussion; det tycks inte finnas någon ände på behovet av att prata.

Inte förrän klockan blivit fem på natten rullas madrasserna ut på golven och vi somnar.

* * *

TVÅ TIMMAR SENARE fortsätter mötet. Jalal har redan varit uppe i bergen – "Jag gick ända upp till snön!", utropar han och skiner som en lycklig pojke. Där, på en bestämd mötesplats, har han hämtat fyra arbetskamrater från Iran Khodro som nu sätter sig till rätta i soffan.

Senare ska vi passera genom det industriområde där Iran Khodros fabriker ligger. Det är det största industriområdet vi någonsin sett. Vid foten av de sandbruna berg som står som en spikrak kuliss norr om Teheran breder zonen ut sig; på dagarna under en smogg som suddar ut bergen och gör allt till en ogenomtränglig gråskala, när solen går ned under himlens alla virvlar av oljefärger. Zonen mäter 32 kilometer på vägen mellan Teheran och förtorten Karaj. Längs tre parallella vägar syns ingenting annat än fabriker efter fabriker efter fabriker som tillverkar allt från elektronikvaror, vitvaror och möbler till läkemedel och sprutlackeringsfärg.

I centrum av området tronar Iran Khodros kvadratmilskomplex av blå monteringshallar. Här arbetar 37 000 människor i Mellanösterns största bilfabrik. Företaget är privat, men har blivit symbolen för den islamiska republikens försök att industrialisera landet: Iran Khodro betyder "det självgående Iran". Import av färdiga bilar är i praktiken förbjudet. I stället levererar Peugeot, Daewoo och andra bilbolagsjättar komponenter till Iran Khodro, som monterar dem till de "iranska" märkena Pars, Pride och Peykan. Politiken har gett visst resultat. Genom teknologioverföring har Iran Khodro och dess dotterbolag lärt sig att tillverka allt fler av komponenterna; i hela landet arbetar nu en halv miljon människor åt företaget.

Men inte en enda laglig fackförening existerar.

– Ni ska inte tro att det är några gammaldags, primitiva fabriker. Vi har den senaste teknologin, allt är robotiserat och toppmodernt, den iranska bilindustrin växer oerhört snabbt – det enda som inte går framåt är våra rättigheter. Det är fortfarande lika förbjudet för oss att försöka förbättra våra liv.

"VAHID" ÄR EN MAN i 40-årsåldern med dystert uppsyn bakom sina pilotglasögon, kal hjässa och rynkad panna. Han, den mest talföra av de fyra, talar bittert om situationen på Teheranfabriken.

– Tre fjärdedelar av alla som arbetar hos oss har korttidskontrakt helt utan rättighe-



De traditionella köpmännen – bazaari – är den islamiska regimens mest pålitliga klassbas. Till de mest opålitliga hör arbetarna i industrin.

ter, med hälften av de fast anställdas lön. Det gör att det bli svårare för oss som fortfarande har fasta anställningar att ställa krav: förmännen kan välja och vraka bland de unga. Produktiviteten på bandet höjs hela tiden. Varje år inleder förmännen med att säga något i stil med "förra året tillverkade vi 300 000 bilar, i år ska vi upp i 450 000!".

I december 2003 dog två unga arbetare i stroke vid löpande bandet på Iran Khodro. Månaden därpå stängdes fabriken i en strejk mot dödsfallen och den orimliga arbetstakten, mot kontraktansställningarna och de ständigt förlängda skiften.

– Vi har ingen tid att träffa våra familjer. Företaget har ställt fram psykologiska rådgivare i fabriken – som om det skulle hjälpa att de får höra på våra berättelser om hur vi inte längre känner våra barn, hur våra liv blir förstörda.

På Iran Khodro i Teheran finns inte ens ett islamiskt råd. Det avskaffades när franska, tyska och koreanska företagsrepresentanter anlände till fabriken för att övervaka produktionen på plats. Vahid nämner också svenska: Iran är Volvos största enskilda

"Men i stället för att organisera sig som arbetare gick de in under partierna och blev ideologislavar."

da marknad för lastbilar, efter USA. I år tillverkas av importerade komponenter mer än 10 000 Volvolastbilar i Iran.

– Allt samarbete sker mellan kapitalisterna, som försöker göra det så bra för varandra som möjligt. De tekniker och

monteringsexperter som kommer hit från andra länder får eskort till fabriken och tillåts inte prata med oss arbetare. Vi, däremot, har ingen kontakt med bilarbetarna i andra länder, vi vet inte ens om de känner till att vi finns.

VAHID, JALAL OCH DE ANDRA Iran Khodro-arbetarna i rummet hör till samma krets på fabriken. De har kassor, de har kommittéer, på fredagar vandrar de ofta i bergen. De kallar sig progressiva. Ständigt återkommer de till en enda kungstanke: rätten att organisera sig.

– Vi kämpar för rätten att strejka, för yttrandefrihet, för demokratiska rättigheter. Under revolutionen 1979 litade vi arbetare till att staten skulle hjälpa oss, sedan när vi såg att allt i stället blev värre satte vi vårt hopp till internationella påtryckningar på regimen eller till refor-

misterna i majles – men ingenting har hjälpt. Allt vi progressiva arbetare gör måste hållas hemligt. Men vi kan inte rulla tummarna och vänta på att den islamiska regimen ska falla så att vi får rätt att organisera oss. Vi måste ta den rätten själva, skapa den i praktiken. Det innebär att vi måste vara beredda att offra oss, som arbetarna i Khaton Abad och Saqqez, säger Vahid och ser allvarligare ut än någonsin.

Hans kamrat "Hussein" inflikar att den iranska arbetarklassen fortfarande i stort sett helt saknar erfarenheter av organisering.

– Under revolutionen tog inte vänstern vara på arbetarklassen. Varken shahen eller den islamiska republiken har låtit arbetarna organisera sig, allt har tvingats ner under jord. Vi måste uppfinna en arbetarrörelse från noll.

* * *

DET ÄR JUST detta uppfinnande av en arbetarrörelse som människorna i rummet i Teheran är fullt upptagna med. De ingår alla i ett nyfött nätverk av arbetarakтивister. Det har utvecklats under det senaste året och kallar sig – som beteckning på en allmän tendens snarare än ett organisationsnamn – *Pishrovan-e jonbesh-e kargari*, eller De progressiva arbetarnas rörelse (i fortsättningen Pishrovan).

Löst sammanfogat har nätverket sina knutpunkter i kassor och arbetarkommittéer i norra och centrala Iran. Anonyma mejlkonton, webblogger och vänskapsband håller dem samman.

Internetberoendet skapar emellertid problem: de många arbetare som saknar tillgång till nätet, eller som inte har utbildning eller ens läs- och skrivkunskaper, kan inte höra av sig. Men hemma hos Mohsen Hakimi vänds problemet till en solskenshistoria. Åtta icke läskunniga arbetare i en liten stad i norra Iran bestämde sig en dag för att lära sig internet, samlade ihop pengar till en dator, en plats i ett café och lön för en instruktör och har nu regelbunden kontakt med rörelsen.

Under det långa mötets gång kommer ett mejl från andra sidan Iran. En grupp arbetare och studenter i Mashhad, landets näst största stad nära gränsen mot Turkmenistan, skriver att de hört talas om rörelsen, sympatiserar med idéerna och vill veta mer.

En uppyrmd självsäkerhet sprids genom rummet.

DET VAR PISHROVAN som låg bakom det koordinerade första maj-firandet i sju iranska städer.

I Saqqez slog polisen till direkt. Mohsen Hakimi berättar vad som hände efter att han och de fyrtioåttio andra tvingats ned i gräset i Barnens park:

– Vi fördes till isoleringsceller i Saqqez "informationsfångelse". Cellerna var gamla toaletter. Det var kallt och rätt och vi fick stå och banka på dörrarna till klockan två på natten innan vakterna gav oss filter.

Morgonen därpå släpptes alla utom sju. De kvarvarande fördes till "den islamiska revolutionens domstol" och fick anklagelsepunkterna upplästa för sig: olovlig sammankomst och samröre med den kommunistiska gerillan Komele.

– Vi sade till domarna: "Ni tog oss till och med innan vi hann samlas! Men om vi hade kunnat fira första maj hade det inte varit något brottsligt med det. Och bevisa att vi har kopplingar till Komele!" Domarna sade sig ha bevis, men förklarade hotfullt att de skulle vänta med att lägga fram dem till rättegången.

Därefter fördes de sju till ett nytt fängelse där de fick sitta tillsammans med



Hotellstäderska i Teheran som tvingats till lönearbete efter att hon blivit änka.
"Jag borde inte behöva ha det så här hårt."

smugglare, langare och andra brottslingar. Två advokater som rörelsen kopplat in begärde att de skulle släppas mot borgen. För fem av de sju fastställdes ordinära borgenssummor, men för Mohsen Hakimi och Mahmoud Salehi – den välkände arbetarledaren i Saqqez – angavs en summa som de aldrig skulle komma i närheten av: två miljoner svenska kronor var.

– Då bestämde sig flera familjer i Saqqez för att gå samman och sätta sina hus i pant. Det totala värdet av husen uppgick till våra borgenssummor, så de var tvungna att släppa oss. Folk från Saqqez kom och mötte oss med blommor och körde runt oss i kortège genom staden, tutade, sjöng och firade att vi var släppta. På det sättet visade vanligt folk i Saqqez sitt missnöje.

SEDAN DESS HAR rättsprocessen dragit ut på tiden. Fria fackföreningsinternationalen FFI har engagerat sig i fallet med de sju – ett pilotfall för rätten att organisera sig – skrivit protestbrev till regimen och försökt sända in sina egna advokater i landet. Regimen har svarat med att upprepade gånger förhålla rättegången. Datum har satts ut, nätverket har bildat solidaritetskommittéer för att protestera utanför domstolen i Saqqez, de två advokaterna har rest dit – bara för att finna att rättegången ställts in.

– En gång sade de att domstolsbyggnaden var stängd för renovering. En annan gång påstod de att domaren var på ett viktigt möte, men samma dag såg kamrater hur han spatserade omkring på gatorna i Saqqez; senast sade de att domarens fru hade råkat ut för en olycka. De försöker trötta ut oss. De vill ge oss höga advokatkostnader, vända familjerna som fortfarande inte fått tillbaka säkringarna på sina hus emot oss och vänta tills FFI har glömt vårt fall, menar Mohsen Hakimi.

Men polisens attack och de uppskjutna rättegångarna har, paradoxalt nog, fört det goda med sig att tidningarna tvingats nämna händelserna om och om igen. Enligt Mohsen Hakimi har Saqqez blivit en vändpunkt för den iranska arbetarrörelsen.

– Fler har blivit intresserade, ryktet har gått från mun till mun på arbetsplatserna. Vi har fått vind i seglen.

* * *

VID SIDAN OM Saqqez är tidningen *Karegar-e-Pishro* en stark tråd i nätverket. Fyrtio tätskrivna sidor trycks i olika hem och sprids från hand till hand på arbetsplatser. Det är inte den enda iranska arbetarbulletin som

sett ljuset under 2004: i rörelsen känner man också till *Shora*, som drivs av en grupp nära exilpartiet Arbetarkommunisterna, och *Karegar Andishe*, "Arbetarnas intellekt". Alla har de startats oberoende av varandra, i samma vämjelse över statspropagandan i *Kar va Karegar*.

I Karegar-e-Pishro presenteras idéerna bakom rörelsen. Tidigare, över fröpsen i parken, har vi hört Sina lägga ut texten:

– Vårt omedelbara mål är att bilda fristående fackföreningar. Inom nätverket finns olika politiska idéer representerade,

"Vi har lärt oss att man aldrig får separera de progressiva arbetarna från vanliga arbetare, de måste finnas i en och samma rörelse."

men alla skriver under på detta. Vi måste skapa fackföreningar som står fria från regimen och alla politiska partier: oberoende är vårt nyckelord. Det är okej att arbetare blandar sig i politiken som individer, men om det skulle bildas partier i Iran måste fackföreningarna fortfarande stå helt oberoende från dem.

Men det arbetsplatsarbete Pishrovan bedriver är inte tänkt att leda till en traditionell fackföreningsverksamhet. Rörelsen säger sig vara "antikapitalistisk" – ett ord aktivisterna upprepar som en helig formel. Sina igen:

– Det som skiljer oss från fackföreningar i väst är att de väljer att arbeta inom det kapitalistiska systemets ramar och mest ägnar sig åt kräva lite högre löner. Vi vill avskaffa lönearbete. Vårt arbete på arbetsplatserna är till för att öppna vägen för en större förändring, och det gör att det samtidigt är direkt politiskt.

MOHSEN HAKIMI ÄR en av de få akademikerna inom nätverket, som i Teheranregionen har sin bas på de stora fabrikerne med Iran Khodro som främsta bastion. Han intar gärna rollen av chefsideolog när han, iklädd beige skjorta med en bläckpenna i fickan, bland böckerna och arbetarvännerna i sitt vardagsrum, än en gång återvänder till revolutionen 1979.

– Under 1979 kom folk från vänsterpartierna och drog arbetarna till amerikanska ambassaden, satte sina sektflaggor i händerna på dem och sade åt dem att skriva "marg bar Amrikai!". Vid det laget hade



I förgrunden: Zur Abad, ett slumområde som byggdes efter att fattiga ockuperat marken på 1970-talet. I bakgrunden: ett nybyggt område för välbeställda.

arbetarna inte ens några fackföreningar. Men i stället för att organisera sig som arbetare gick de in under partierna och blev ideologislavar. Så slogs en kil in mellan vanliga arbetare och det mest medvetna arbetaravantgardet, och avantgardet splittrades i sin tur upp på olika fraktioner vilket gjorde att de vanliga arbetarna till sist helt vände ryggen till: "titta, de tycker helt olika, de lyder bara sina partier och bråkar med varandra!" Vi har lärt oss att man aldrig får separera de progressiva arbetarna från vanliga arbetare, de måste finnas i en och samma rörelse.

MOHSEN HAKIMI SITTER med en tung lutning i kroppen och talar med stegrande klagande ton när han går igenom "förra revolutionens" historia. Han kritiserar den europeiska vänstern för att inte ha insett att allt inte är guld som glimmar anti-amerikanskt: 1979 gjorde den iranska vänstern misstaget att låta revolutionen handla om försvaret mot USA. Det var det, hävdar Hakimi, som banade väg för islamismen.

– I dag har vi gått vidare från den förra revolutionens erfarenheter och insett att rätten att organisera sig fackligt är det viktigaste. Huvudproblemet under shahens tid och huvudproblemet idag är avsaknaden av en självständig arbetarorganisering. Inga Fedayin, Peykar eller Komele ska komma och säga åt arbetarna vad de vill, för vilka är det som ska ta över: vänsterpartierna eller arbetarna själva?

I DAG ÅTERSTÅR de i flera omgångar fragmentiserade spillrorna av 79-vänstern i stort sett enbart i exilen. Olika Fedayin-fraktioner, Arbetarkommunisterna, resterna av Tudeh och tiotals andra smågrupper har alla sin bas utomlands. Bland de aktivister vi möter i Iran finns en stor misstänksamhet – rentav agg – mot dem, eftersom de, som Hakimi uttrycker det, "alltid försöker ta åt sig äran för vad iranska arbetare gör".

Vi får höra att ingen skulle ha låtit sig intervjuas av oss om vi hade haft kopplingar till någon av exilgrupperna.

Manije arbetar på ett privat bokförlag. Hon är säker på att en ny arbetarrörelse är under uppbyggnad i Iran, och att den inte kommer att falla för det ideologiska trycket från exilen.

Som i visshet talar hon om en revolution där det på nytt har bildats råd.

– När vi väl har byggt råd kan inte sekterna från exilen komma in och ta över. Eftersom vi har organiserat oss i förväg i Pishrovan kommer råden att ha så mycket

självförtroende att de inte kommer att låta sig domineras utifrån. Exilpartierna kan komma hit och sjunga sina vackra sånger, men ingen kommer att lyssna.

Just shorakonceptet, och Pishrovan som dess förvaltare, är något aktivisterna håller fram som en skinande klenod – och som ett skäl till själva rörelsens existens. Sina:

– Problemet med shorarörelsen 1979 var att den inte var tillräckligt väl organiserad. Den bara bubblade upp, kom upp till ytan utan förberedelse. Det är därför vi försöker organisera oss i dag och kämpar för rätten att göra det: för att det inte ska gå på samma sätt nästa gång. Vårt ideal är att representera från råd över hela Iran ska gå samman och ta över landet.

Enligt Behros försöker Pishrovan hålla diskussionen om arbetarkontroll levande i arbetarkommittéerna, "så att de gör sig beredda att ta över". En revolution i dag skulle stå på ruta ett, men uppgiften är att "lägga ut grunden", att låta tankarna om "shoramakt oberoende av alla partier" sjunka ned så att de i en framtid kan komma till sin rätt. Behros hävdar bestämt att de skiljer sig från "kommunistiska modeller" genom principen om direkt avsättbarhet för alla ombud.

MEDAN DEN IRANSKA vänstern 1979 prioriterade antiimperialismen högt över de demokratiska fri- och rättigheterna – så att Tudeh och Fedayins majoritet gav regimen stöd när den stängde oppositionens tidningar, trots att det var i en situation av oräkeliga nystartade tidningar, tal på gatorna, fria radiokanaler och öppnade fabriksgrindar som shorarörelsen kunde blomstra – hävdar Behros att arbetarkampen i dag handlar just om fri- och rättigheter. Det liknar ett konsensus. Vart vi än kommer talas det om detta:

– Problemet i Iran är att vi hela tiden måste leva under diktatur. Det är som en evig förbannelse. Diktaturerna avslörar varandra, och det första en ny diktatur gör när den kommer till makten är att förbjuda och försöka utplåna vänstern så att vi måste verka i hemlighet. Om vi bara fick ha en tio minuters trailer på teve skulle vi kunna påverka folk mer än ni kan ana.

I SAQQEZ SKA VI senare höra Mahmoud Salehi formulera samma tro på shoraidén.

– Innan den islamiska revolutionen fick vi en strimma politisk frihet. Arbetarna bildade omedelbart råd, och det har de gjort varje gång i historien som de fått lite frihet. Om vi skulle få minsta gnutta frihet skulle de blomma upp igen! ■

Reformismen är bankrutt

Iran skulle bli fritt. Inte genom en ny revolution, utan genom långsamma, stegvisa reformer.

Så löd förhoppningarna för sju år sedan, när Mohammad Khatami valdes till president. I dag har hans reformistiska projekt nått en återvändsgränd.

”Något nytt måste komma”, säger Amineh.

På redaktionen till *Etemad* råder nederlagsstämning. Känslan av att allt snart är över står målad som utrunnen mascara i journalisternas ansikten.

Häromdagen förde polisen bort två av deras kollegor. Ingen vet vart. Ingen vet varför.

Det var det andra tillslaget på kort tid mot *Etemad* – ordet betyder ”tillit” – som nu är den ena av endast två reformvänliga dagstidningar i livet.

SOMMAREN 1997 VAR allting annorlunda. Då hade den milt leende Mohammad Khatami just vunnit en sensationell jordskredsseger i den islamiska republikens presidentval, på ett program om att mjuka upp statens grepp om människors liv och lätta på de tusentals restriktionerna: mer av yttrandefrihet, större friheter för kvinnor, rättssäkerhet i stället för godtycke. Udden var riktad rakt mot ledaren, *al-faqih*, vars mantel sedan den store Khomeinis död har axlats av B-ayatollan Khamenei.

Valutgången chockade regimen. För en tid var Khamenei och hans konservativa stöttepelare som förstenade. Iranierna hade utnyttjat det lilla utrymme till demokratisk påverkan som den islamiska konstitutionen medger, visat hur utleda de var på livet under diktaturen och hånat *al-faqih* genom att bara ge hans presidentkandidat sju miljoner röster – Khatami fick trettio miljoner.

Ett töväder drog in över Iran. Den första åtgärden från Khatamis regering var att

släppa på censuren, och genast sprang hundratals tidningar av olika reformvänliga kulörer fram med en livlig debatt om det

”Tidningar som ’förolämpar islam och skapar social osämja’ förbjöds, redaktörer piskades, särskilda pressdomstolar inrättades.”

civila samhället, om kvinnors ställning, till och med om nyttan av den lärdes väktarskap, *velayat al-faqih*. De milda vindarna drog in också i parlamentet, *majles*, där de parlamentsledamöter som stödde Khatami trängde ut anhängarna av status quo. I valet till majles år 2000 vann sedan reformisterna – ett paraply av islamistiska falanger från höger till vänster som anslutit sig till förnyelseprojektet – ännu en förkrossande seger.

Reformisterna gick under namnet ”andra khordad-rörelsen”, efter det datum i den persiska kalendern då Khatami blev president: den dag då miljoner iraniers hopp om ett friare liv tändes.

Den islamiska republikens konstitution är en märklig hybrid. Högt över alla tronar *al-faqih*, som endast är ansvarig inför Allah och ensam äger rätt att ”nedlägga den islamiska republikens allmänna politiska linjer”. Under sig har han rättsväsendet, armén, säkerhetsstyrkorna och – inte minst – det berömda ”väktarrådet”. Där sitter

tolv lärde präster med uppgift att vaka över andra delar av statsapparaten och ingripa med fast hand så fort en myndighet eller ett beslut avviker från islam. Men enligt en shiavariant på maktodelningsprincipen flankeras de ovanifrån tillsatta institutionerna av folkvalda organ, varav de viktigaste är just majles, presidenten och hans regering.

Mellan dessa olika delar av staten utvecklades i slutet av 1990-talet ett utdraget skyttegravskrig.

NÅGOT HALVÅR EFTER Khatamis valseger började *al-faqih*-grenarna av statsapparaten bussa sina hundar på reformismen.

Tidningar som ”förolämpar islam och skapar social osämja” förbjöds, redaktörer piskades, särskilda pressdomstolar inrättades, opinionsinstitut fick sina rättigheter indragna. Snart intensifierades attackerna med att majlesledamöter fängslades, reformivrare poeter och författare undanröjdes av säkerhetstjänsten i de så kallade kedjemorden och väktarrådet mobiliserades: de tolv lärde började göra massivt bruk av sin rätt att scanna och stryka kandidater i valen till majles och andra organ. Detta bör enligt konstitutionen ske om kandidaterna inte uppfyller islams krav – eller om de är ”otrogna eller före detta marxister”, som väktarrådets ”forskningschef” har uttryckt det.

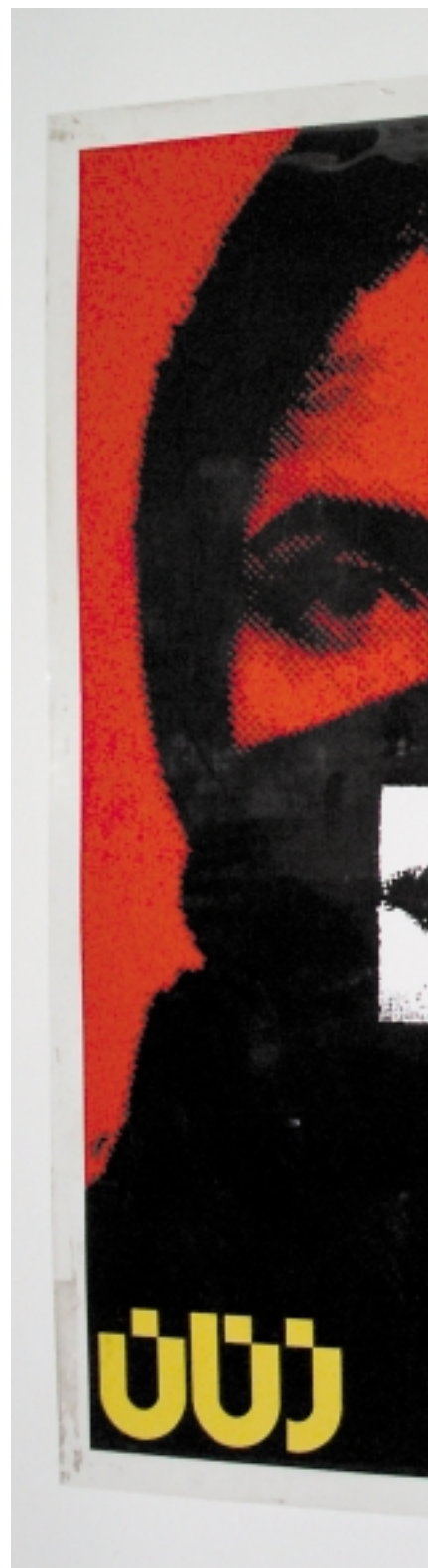
Khatami hade inte mycket att sätta emot. I sin skyttegrav hade han visserligen med sig såväl folket som parlamentet och från början också merparten av pressen, men ändå förmådde han inte mer än fördröja nederlaget.

Inför valet till majles i februari år 2004 beslöt väktarrådet helt sonika att stryka alla reformvänliga kandidater. Valdeltagandet halverades. De konservativa vann alla poster, och reformisterna var ute också från parlamentet.

– Fram till i februari stod kampen mellan majles och de andra delarna av statsapparaten. Nu, efter de konservativas seger, står den mellan hela folket å ena sidan och hela statsapparaten å den andra. Reformrörelsen har fördrivits från parlamentet och återgått till folket. Det finns ingen folklig representation i majles längre, och vi journalister har inget stöd därifrån. Vi har blivit lovligt byte, suckar Behros Behsadi, chefredaktör på *Etemad*.

Han talar lågt, ser ut som en hopsunken farbror bakom sitt mörka skrivbord och ber oss att inte publicera vissa av hans åsikter – åsikter som tills alldeles nyligen kunde framföras fritt i Iran.

VARJE SKIFTNING I DET långa skyttegravskriget mellan de konservativa och reformisterna har följts noga av iranierna, men inte bara av dem. Khatamis valseger 1997 väckte också västerlandets förhoppningar om Iran. Landet skulle bryta isen med USA, öppna sig för investeringar, avbryta sitt stöd för ”terrorgrupper”, släppa de internationella oljebolagen fria och skaka av sig den svarta



Affisch på kvinnomagasinet Zanan redaktion. Zanan sp



”Vi journalister har blivit lovligt byte”, suckar Behros Behsadi på tidningen *Etemad*. Efter att de konservativa tog över parlamentet i februari har klyftan växt mellan folket och staten.

slöjan till förmån för en välklädd, sminkad demokrati under en modern medelklassledning. Valet var det första kapitlet i den liberala berättelse om Iran som spridits sedan 1990-talets slut. Berättelsen om hur ett folk av frihetstörstande individer tar sig ut ur prästernas stryppgrepp – inte genom en revolution, utan genom små steg i vardagen och gradvisa politiska reformer.

Behros Behsadi, chef för en av de sista utposterna, borde veta.



spelade en avgörande roll för reformrörelsen 1997.

– Reformismen är över. Den är slut. Folk har tappat tron på regeringar eller parlament som de som ska hjälpa, försöken att förändra systemet inifrån har nått en återvändsgränd. Iranierna har visserligen kvar samma politiska önskingar och begär, men nu vet de att en större förändring måste komma – och den här gången måste den komma utanför parlamentet, från dem själva.

Den enda post som återstår i reformis-

ternas händer är själva presidenten, men ju längre tiden har gått desto blekare och vekare har Khatami blivit. På senare tid har han framstått som kuvad, besegrad, rentav en buktalande docka åt al-faqih. När iranierna går till nytt presidentval nästa år är han ute ur leken – han har suttit av de två tillåtna mandatperioderna – och nyligen deklarerade reformisternas förväntade presidentkandidat att han inte längre är intresserad av ett ämbete som blivit maktlöst.

Vem som blir näste president är därmed osagt, men ett är alla bedömare ense om: valdeltagandet blir med stor sannolikhet rekordlåg.

SHALHA SHERKAT SPELADE en avgörande roll den våren, 1997. I sitt flotta, allmänt lästa kvinnomagasinet *Zaman* propagerade hon för att kvinnor som önskade större friheter borde rösta på Khatami, vilket var just vad de gjorde.

Nu är hon bedrövad.

– Situationen för de iranska kvinnorna går bakåt sedan valet. Många lagar från förra majles har avskaffats, lagförslag har blivit liggande. Det nya parlamentet förbereder nu ett beslut om att kvinnor och män på Irans universitet inte ska få sitta bredvid varandra, prata och skratta med varandra. Förra majles ville skriva på FN:s konvention om kvinnors rättigheter, men nu har det stoppats.

Också Shalsha Sherkat utstrålar trötthet. Hon talar mekaniskt, korthugget. Men i det tätande mörkret omkring sig gör hon ändå sitt bästa för att se ljus på de iranska kvinnornas framtid: hon pekar på att kvinnor dominerar universiteten, hoppas på den globala kvinnorörelsens ohejdbara framtidsmarsch och hävdar, till sist, att i en eventuell konfrontation mellan den egenkalkade statsapparaten och ett lustfyllt iranskt folk kan den förra inte segra.

– Det blir svårt att vrida klockan tillbaka. De senaste årens utveckling har satt sig i människor och fått sin egen tyngd. De kommer att försvara den lilla frihet de har skaffat sig.

PÅ EN ANNAN redaktion någonstans i Teheran närmar sig pressläggningen. Mittpunkten i det trånga redaktionsrummet är "Amineh", klädd i smakfull, djuplila folkdräkt. Hon redigerar tidningen, tar med oss hem när allt är klart och ställer sig för att laga mat. Från köksbänkarna argumenterar hon för att reformismen egentligen dog redan 1999, under de uppmärksammade veckorna av studentrevolt. Då utlöste ännu en tidningsstängning det latent missnöjet över demokratiseringens långsamhet och tiotusentals studenter gick ut i demonstrationer, slogs blodiga av gäng bestående regimtrogna unga män, basiji, eskalerade demonstrationerna till rena kravaller mot regimen och väntade in i det längsta på att Khatami skulle komma till deras försvar... för att i stället se honom böja sig för al-faqih och fördöma dem. Skeendet upprepades sommaren 2003. Nya studentdemonstrationer, nya brutala attacker från basiji, ny väntan på Khatami – och nya besvikelser, ytterligare fyra tusen studenter i fängelse.

Sedan dess har ingenting hörts från dem.

– Studentrörelsen har förlorat hoppet. Något nytt måste komma, men vi vet inte vad. Iranierna har alltid varit ett oförutsägbart och explosivt folk – de kan välla ut på gatorna imorgon, men de kan också vänta tjugo år till. Det enda vi vet är att någonting tagit slut och att något annat måste börja, säger Amineh.

AMINEH PEKAR PÅ EN FAKTOR som sällan har belysts i rapporteringen från reformisternas öden i Iran: ekonomins makt. De mäktigaste prästerna är också de rikaste. Allt sedan revolutionen har mullorna och ayatollorna i statens ledning sett till att hålla hårt om Irans företag och resurser, och i dag presiderar de över en alldeles unik, landstäckande och ytterligt lönsam mix av investmentbolag, megaindustrier, maffiametoder, finansspekulation och svärgpolitik.

I juli 2003 publicerade *Forbes Magazine* ett brett upplagt reportage med rubriken "Millionaire mullahs", miljonärsmullorna. Upphovsman var en undersökande journalist vid namn Paul Klebnikov. Ett år senare,

"Valdeltagandet halverades. De konservativa vann alla poster, och reformisterna var ute också från parlamentet."

i juli 2004, mördades han utanför sitt hem i Moskva.

Misstankarna riktades genast mot Teheran.

Miljonärsmullorna håller i tre skopor med vilka de kan ösa förmögenheter ur den iranska ekonomin. En är de statliga företagen. Efter revolutionen förstärktes så gott som alla industrier, banker och kommunikationsmedel; än i dag är sextio procent av ekonomin statsstyrd. En andra är privatisering av de statliga företagen. Under påtryckningar från Världsbanken och IMF inledde år 1990 dåvarande presidenten, al-faqihns gunstling Hashem Rafsanjani, ett privatiseringsprogram som resulterade i att stora kapital hälldes upp åt vissa miljonärsmullor. Händelsevis fick Rafsanjanis egna familjemedlemmar mest. De äger, eller kontrollerar från sina statliga poster, bland annat den iranska televisionen, landets största koppargruva, landets största pistageexportör, landets bästa privata flygbolag, Teherans tunnelbana, ett oljeborningsföretag och delar av Iran Khodro.

I folkmun är Rafsanjani – fortfarande en av Irans mäktigaste politiker – en synonym för korruptionen.

MILJONÄRSMULLORNAS TREDJE skopa är de så kallade "stiftelserna". Störst är *bonyad mostazafin* – De förtrycktas stiftelse – som bildades efter revolutionen 1979 för att förvalta konfiskerade egendomar som tidigare ägts av shahen eller av "blodsugande kapitalister" från väst. Under Iran-Irak-kriget samlade stiftelsen in jättebelopp som skulle, var det meningen, gå till krigets offer. I dag svarar De förtrycktas stiftelse för kanske så mycket som en tiondel av den iranska ekonomin. Dit hör bland annat landets näst största företag National Iranian Oil Company, läskjätten ZamZam – innan 1979 Pepsi Cola – lyxhotellen Hyatt och Hilton i Teheran, en fartygskedja och mängder av fastigheter och mark.

Högste chef för De förtrycktas stiftelse: mehdins vikarie själv, ayatollah Khamenei.

– En ytterst liten del av den iranska befolkningen tjänar på regimen och är lojal till den, alla andra förlorar på den och vill bli av med den. De som tjänar på regimen är de som genom olika ekonomiska band är knutna till ayatollah Khamenei, säger Amineh.

Hon menar bestämt, i en argumentation som glöder av hetta, att det är främst detta jättelika, djungellik komplex av religiösa positioner och kapitalackumulation – inte väktarrådet eller armén – som har begränsat Khatamis handlingsutrymme.

– Vid ett tillfälle bestämde sig Khatami för att inte ge några mer pengar ur statsbudgeten till bonyad mostazafin. Han sade att det fick vara nog nu, stiftelsen hade redan tillräckligt med kapital och statens pengar skulle göra större nytta någon annanstans. Då svarade bonyad mostazafin med att låta döda alla kycklingar i hela landet. Kris! Khatami tvingades omedelbart slänga fram stora summor för att importera kycklingar till bazaarerna och dra tillbaka ►



”Förmannen förbjöd mig att att läsa tidningar på arbetstid, så jag började skriva dikter i stället”, säger vaktmästaren Seper som anser att reformismen är den enda möjliga vägen för Iran.

► sitt förslag. På det här sättet har stiftelserna tvingat presidenten att lyda deras order: de kontrollerar så mycket ekonomisk verksamhet i Iran. Han har inte kunnat rå på regimen, för den har sin bas i ekonomin.

Så har det alltid varit. Kanske mer än i något annat muslimskt land har prästerskapet i Iran sedan hundratals år grundat sin makt på ägande. Och om prästerna inte har ägt själva, så har de bott vägg i vägg med, gift bort sina döttrar med, gynnat, välsignat och samlat in allmosor från de övriga kapitalisterna.

Intill varje stor iransk moské ligger en bazaar.

ÄNDÅ FINNS DET GOTT om arbetare som också trott på Khatami och reformeringen inifrån. Det gäller inte minst den uttunnade generation av äldre arbetarmän som en gång i tiden tillhörde Tudeh. Liksom Tudeh var det vänsterparti som under revolutionsåren mest förbehållslöst ställde sig bakom ayatollah Khomeinis kamp mot imperialismen har partiet – både i exilen och i de restmiljöer som återstår inne i Iran – mest entusiastiskt av alla omfamnat Khatami och hans projekt för att demokratisera den islamiska republiken.

Vi åker till industriområdet mellan Teheran och Karaj en mörk kväll och stannar till vid en fabrik som tillverkar vakuum-pumpar. Här bor ”Seper” med fru och son i en vindsvåning: han är fabriksens vaktmästare, före detta Tudehmedlem och aktiv i en kooperativ affär för stälarbetare. Dessutom är han nybliven poet i arbetarbulletinerna.

– Förmannen förbjöd mig att läsa tidningar på arbetstid, så jag började skriva dikter i stället.

För Seper är en arbetarrörelse med revolutionära anspråk utopisk.

– En revolution kräver att förtryckarna inte *kan* förtrycka längre och att det förtryckta inte *vill* vara förtryckta längre. Något sådant läge har vi inte i Iran. Det enda vi kan göra är att arbeta inom systemets ramar för att steg för steg förbättra våra villkor och få igenom rätten att organisera oss fackligt – och de enda vi har att liera oss med är reformisterna. Den dogmatiska vänster som ställt sig blind på utopier har aldrig lyckats med någonting. Vi måste se på verkligheten, resonerar Seper.

Han säger sig inte tro på underjordiska arbetarkommittéer. Hellre talar han om att iranska arbetare borde författa skrivelser

till ILO, arbetsmarknadsorganet i FN, och försöka driva på för påtryckningar från FN

”Det nya parlamentet förbereder nu ett beslut om att kvinnor och män på Irans universitet inte ska få prata och skratta med varandra.”

– kanske till och med sanktioner – för att tvinga den iranska regimen att erkänna rätten till fackföreningar. Men helst av allt plockar han fram några nummer av *Karegar-e-Pisro* och *Sbora* och läser upp finstämda, mjukt sjungande dikter om livet som fabriksvakt.

HOS AKTIVISTERN I PISHROVAN har man däremot ingenting till övers för reformisterna.

Vi har hört Vahid, den dystre bilmontören med pilotglasögon, låta aldrig så bitter som när han kommer in på Khatami.

– Arbetarklassen har en tendens att springa efter andra klasser. På 1990-talet sade medelklassen att Khatami var det stora hoppet, och då trodde arbetarna på det. Men efter några år förstod vi att han varken ville eller kunde ändra på fattigdomen. Också Rafsanjani sade att allt skulle bli bättre med honom som president, och många trodde på honom – vi måste sluta tro på deras fagra löften! Vi blir besvikna varje gång.

– Khatami och reformisterna vill att vi ska stödja dem, men vad har de gjort för oss? Vi har strejkat för våra liv på Iran Khodro, men ingen reformistpress har skrivit

ett ord om oss. Under de senaste åren har varje fabrik i Iran haft någon strejk, vi har haft fyra-fem stycken, men inte EN ENDA GÅNG har någon reformist ÖPPNAT KÄFTEN! Jag som individ kan stödja ett parti, men som klass måste vi arbetare stå oberoende så att inte andra klasser rider på oss. De har utnyttjat oss tillräckligt.

DEN GÅNGSE BILDEN av Khatami är ”han ville, men kunde inte”: han ville demokratisera Iran, men förmådde inte bryta de konservativa makt.

Vahid underkänner den bilden helt. – Khatamis vilja har varit minst sagt begränsad. Han tycker också att strejk är synd, *baram*. Makthavarna i det här landet är medvetna om att oberoende arbetarorganisationer historien igenom som ingen annan har haft en förmåga att förändra samhällen, och därför är de rörande överens om att de inte får tillåtas.

Vi har hört Mohsen Hakimi hålla med bilarbetarna och träda in som äkta ideolog, analysera likheterna mellan reformisternas misslyckanden under den konstitutionella revolutionen 1907, CIA-kuppen 1953 och majlesvalen på 2000-talet, dra slutsatsen att reformismen är lika bankrutt i Iran som den revolutionära islamismen och komma fram till chansen att citera en klassiker: ”socialism eller barbari”.

NÅGRA DAGAR SENARE möter vi Aminah igen. Den här gången är hennes ansikte vitt som spackel. Hon är tystlåten, verkar sorgsen, säger att hon är förkyld. Men när vi pratat en stund kommer också något annat fram.

Ännu en journalistkollega har blivit arresterad. ■



Shalsha Sherkat, Zanans chefredaktör, anser att situationen för Irans kvinnor går bakåt.

Förbjuden strejk segrade

Tegelarbetarna utanför Tabriz gav inte upp

De bor i baracker. De lyfter tegel hela dagarna.

En miljon människor, däribland många barn, arbetar i den iranska tegelindustrin. Trots förbud bildar de råd och går ut i strejk. Och det händer att de segrar.

Den ende som inte är insvept i dammets vita nyanser är förmannen. Han bär proper blå kostym och ljusblå filthatt där han går runt på tegelbruket, en trind blå klick i allt det vita, händerna på ryggen och ett uppsluppent leende.

Nybakade tegelstenar rasslar i hög takt ur ugnarna. Med vana händer tar två arbetare emot dem, pressar fem eller sex stenar mot varandra och radar upp dem på ett flak. Stenarna dunkar rytmiskt mot flakbotten, arbetet går snabbt, ryggen upp, ryggen ned, tyngden på vänster fot, tyngden på höger fot, händerna som lyfter och ställer ned, lyfter och ställer ned är vita som kriter.

På huvudet bär arbetarna tunna mössor för att hålla dammet borta.

I BEFOLKNINGSEXPLSIONENS Iran är detta en jätteindustri. Tegel är det universella byggnadsmaterialet, i bostadshus och kontorshus, i små enkla lädhus och i skraporna som reser sig från marken i Teheran. De flesta iranier sover, äter och blir fler bakom tegel.

Också på tegelbruk bor man i tegel. Eller: *arbetarna* bor här, på sin arbetsplats, i provisoriska tegelbaracker så länge leran i lertaget varar. Det brukar röra sig om ett halvår. Sedan drar de vidare till nästa bruk. Tills dess har de sitt hem här och ingen annanstans, i några skumma rum, tio arbetare i varje. De sover på tunna röda mattor utlagda över tegelstenar, på krokar hänger deras till synes enda tillhörigheter: dammig persedlar.

Någon har rivit ut ett porträtt på ett leende par ur en iransk tidning och fäst det på väggen.

SENARE SAMMA KVÄLL ska vi träffa en ung kurdisk tegelarbetare. Han kallar sig "Kommunard". Han är mager, nästan insjunken i ansiktet, med små flackande ögon. Men han sprudlar av lust att berätta.

– De flesta som arbetar på tegelbruket över hela Iran är kurder. Eftersom vi står längst ner på samhällsstegen är det vi som får ta de jobben. Vi måste flytta efter varje säsong, minst en gång i halvåret. Vår boendesituation är ohållbar! Under säsongen blir det som stora läger vid bruket, det finns ingen hygien och inget rinnande vatten, vi måste köpa vatten och ta med själva. När vi dukar upp mat på golvet kan det plötsligt falla ned kackerlackor i maten.

Kommunard berättar att tegelarbetarna börjar jobba klockan fyra på morgonen och arbetar till nio på kvällen. De har akkord: en viss summa lön för antal brända tegelstenar.

– Alla som arbetar på bruket lever under fattigdomsstrecket. I många familjer måste också kvinnorna och barnen arbeta för att

överleva. På en dag kan en man med hustru och ett barn tillverka max 5 000 stenar, men om de är en stor familj med många barn kan de kanske klara av 20 000 stenar. Men endast mannen är anställd. Kvinnorna och barnen följer bara med – det är "mannen med familj" som får kontraktet med förmannen.

Inte mindre än en miljon människor lever under dessa villkor i den iranska tegelindustrin.

DET SENASTE BRUKET Kommunard arbetade på låg utanför Tabriz, huvudstaden i iranska Azerbajdzjan. Akkordet var 3 000 toman för 1 000 tegelstenar, eller tre toman för en tegelsten. Samtidigt, uppger Kommunard, såldes en tegelsten till styckepriest 30 toman:

– Vårt går mellanskillnaden? Rakt ner i deras fickor! Förra året låg styckepriest på 12 toman, men nu har de höjt det till 30. Det finns en paragraf i den iranska arbetsrätten om att lönerna ska höjas om priset

höjs, men det är bara ord utan betydelse i verkligheten.

För två månader sedan utbröt strejk.

– Det var ett stort tegelbruk med 3 000 arbetare, berättar Kommunard. Vi bildade ett *shora*. 98 procent av alla arbetare kom överens om att strejka för att akkordet skulle höjas till 4 000 toman för 1 000 tegelstenar. Vi var sex valda representanter som gick till förmännen med underskrifter från arbetarna och sade: "Det här är vårt krav,

"Kvinnorna och barnen följer bara med – det är 'mannen med familj' som får kontraktet med förmannen."

om ni inte går med på det inom tre veckor går vi ut i strejk."

Och så blev det.

– På fredagen innan strejken skulle börja samlades vi, alla 3 000 arbetare, i öknen utanför bruket. Det var som i Karbala! Kandidater till den kommitté som skulle leda strejken nominerade sig och sedan valde arbetarna genom handuppräknning. Vi strejkade i två veckor. Eftersom vi tegel-

arbetare har våra hem på ryggen blev det naturligt så att vi ockuperade bruket.

EFTER EN VECKAS strejk kom militären och hotade representanterna och arbetarna, berättar Kommunard:

– Men ingen lyssnade på dem. Strejker är visserligen förbjudna i den islamiska republiken, men man måste se till den konkreta situationen: när 3 000 arbetare strejkar är det stort. Staten vågar inte bry sig. När ägaren går och klagar på strejken känner armén att den måste göra något, soldaterna kommer och hotar lite, men de vågar inte mer än så.

– När vi hade strejkat i två veckor förhandlade vi igen med förmännen. Nu gav de med sig! Vi fick igenom kravet och akkordet höjdes till 4 000 toman.

– Efter strejken upplöstes vårt shora. Men vi representanter fanns kvar och när förmännen försenade löneutbetalningen gick vi dit och tryckte på.

I Kommunards tärda ansikte syns nu en omisskännlig stolthet. ■

Fotnot: 1 000 toman motsvarar 10 svenska kronor. Karbala är den ort i dagens Irak där imam Hussein, enligt den shiitiska traditionen, anförde ett heroiskt slag mitt ute i öknen mot den förtryckande kalifens överlägsna styrkor.



"Efter en vecka kom militären. De hotade oss, men ingen lyssnade. När 3 000 arbetare strejkar är det stort. " På tegelbruket utanför Tabriz bildade arbetarna ett shora och strejkade för högre löner. Mannen på bilden är inte den som intervjuas i texten.

Med hårddisken full

Bland de unga som växt upp i den islamiska republiken finns det många som hoppas på förändringar. Roza Javan drömmer om en socialistisk framtid för Iran och söker ivrigt all information hon kan komma över.

Iran föds man som arbetare och förblir arbetare, säger "Roza Javan".

Hon är 23 år, späd, med tunna armar och ben, men med mer energi och utstrålning än någon annan vi möter i Iran.

Hennes historia är kanske unik i dagens Iran – eller kanske inte.

Roza kommer från en het stad i de centrala delarna av landet. Hennes familj bor i ett enkelt hem på nedervåningen; bilen från 1974 startas med skruvmejsel i stället för startnyckel. Fadern har alltid arbetat i textilindustrin.

När Roza var nio år gammal avskedades fadern efter åtta år på samma fabrik.

– Han hade vägrat gå ut i kriget, dessutom var han alltid uppkäftig och sade emot förmannen. Men när han fick sparken gjorde han en massa väsen av sig: "Jag ska ha tillbaka mitt jobb!" När inget hände tog han ärendet till en domstol i staden. Domaren erbjöd honom en liten kompensationssumma, men han vägrade ta emot några andra pengar än sin lön – och efter ett halvårs kamp fick han till slut tillbaka jobbet. Då orkade inte förmannen mer. Han sade upp sig!

Roza Javan berättar att fadern alltid brukade komma hem och svära åt företaget. Eftersom det var statsägt kom svordomarna att riktas också mot staten och "imamen", det ärevärdiga smeknamnet på ayatollah Khomeini.

– När jag hörde honom svära brukade jag riva ut sidor ur mina läxböcker och skriva flygblad med texten "*marg bar jombourie eslamie Iran*": död åt den islamiska republiken av Iran. Sedan stack jag in dem under grannarnas dörrar, ringde på och sprang därifrån. Jag var politisk sedan barnsben. De fattigas barn pratar alltid politik i skolan och i hemmen här i Iran, de hänger med, tittar på nyheterna, försöka läsa tidningen.

ROZA FÖDDES TVÅ ÅR efter revolutionen och växte upp i skuggan av kriget mellan Iran och Irak 1980-88. Det gjorde hennes barndom – bokstavligen – svart.

– När jag gick i skolan var alla flickor tvungna att ha svarta *chador* (ett stort tygstycke som döljer hela kroppen och som bärs genom att kvinnan håller det nypt i ena handen eller mellan tänderna: ordet betyder "tält"). Skorna och alla andra plagg skulle också vara svarta, till och med min skolväska var svart! Fortfarande i dag när jag ska köpa kläder dras jag instinktivt till svarta plagg i stället för färgglada – inte för att jag tycker om det, utan för att det sitter så djupt.

1980-talet var tiden före reformismen,



När Roza Javan kom fram till bokstaven S i en bok om politiska ideologier från A till Ö, fastnade hon för socialismen. Sedan slukade hon all information hon kunde hitta. Men att sprida sina övertygelser är inte lätt i dagens Iran.

när den islamiska revolutionen var inne i sin mest nitiska fas. Då kretsade det sociala livet i ännu högre grad än i dag runt de många högtiderna till minne av de shiitiska imamerna – främst av alla Hussein, som hedras med att männen slår sig själva och gråter under sorgemånaden *ashura*.

– Vi tvingades alltid be i skolan, annars fick flickorna lägre betyg och pojkarna stryk. Lärarna stängde av en bahai-flicka som inte ville be, hon var min nära vän... Det fanns ingen musik att lyssna på, allt var sorg och sorg och sorg på teve, det var imam hit och imam dit och så kriget: "gud älskar de som sörjer!" Så uppfostrade de oss.

ROZA JAVAN BERÄTTAR med sprängfylld inlevelse, hennes kropp liksom rister av uttrycksvilja; flera gånger reser hon sig upp för att kunna gestikulera friare. Hon märker

knappt att vi fotograferar henne i parken där vi sitter. Emellanåt kommer hon på sig själv med att prata för högt och tittar sig omkring, men lugnar sig med att det bara är studenter som sitter och pluggar i parken.

Hon skrattar länge innan hon förmår berätta historien om hur flickorna i klassen fick lära sig hur de ska göra när det knackar på dörren. Om fadern eller någon bror är hemma är det naturligtvis han som ska öppna – men om en flicka är ensam hemma?

– Min lärare sade på fullt allvar att det kan vara en främmande man som knackar på, och därför måste ni vara mycket försiktiga. Eftersom kvinnorösten är så ljuv blir mannen lätt förförd av den, så ni måste köra in fingret djupt i ena mungipan så att era röster förvrängs när ni frågar "*ki-e?*", vem är det? Gör ni inte det blir mannen vild!

Så en dag 1997 kom Khatami till presidentposten.

– Han började prata om att alla skulle få större frihet. Vi skulle få frihet att röra oss, frihet att tala öppet. Jag var sexton år och mitt hopp om att allt skulle bli bättre tändes. Jag började genast plädera för Khatami och agitera i skolan, så mycket att jag och mina vänner hamnade i bråk med *basji*-killarna i grannskapet. Det slutade med att vi slogs – alla låg i en grop och slog på varandra.

EFTER GRUNDSKOLAN tog Roza sikte på universitetet. För att komma in på universitet i Iran måste man skriva ett jätteprov som kallas *konkour* och uppnå ett mycket högt resultat; de flesta studerar ett helt år bara för att klara provet och många får skriva om flera gånger.

av socialism



Roza berättar engagerat om sitt engagemang och hur hon som lite flicka fick lära sig av sin lärare att hålla fingret i mungipan om hon var ensam hemma och någon främmande man knackade på dörren. "Ni måste köra in fingret djupt i ena mungipan så att era röster förvrängs. Gör ni inte det blir mannen vild!"

Men Roza kom in på sitt första försök.

– När jag började på universitetet fattade jag att de flesta som gick där var barn till medelklassföräldrar. Jag jämförde mig med mina klasskamrater och såg att jag hade jobbat dubbelt så hårt som dem inför konkour-provet och bara fått lika bra resultat. De hade haft det lätt, för de hade haft råd att köpa privatlektioner med särskild konkour-anpassad undervisning. Det är en penningmarknad. Tänk om vi skulle springa 100 meter och du skulle ha köpt träningslektioner innan – vem tror du skulle vinna? Medelklassen slår ut arbetarklassen. De enda universitet i Iran som arbetarbarn har en chans att ta sig in på är de statliga, men de blir hela tiden färre och de privata blir fler, så konkurrensen hårdnar även där.

ROZA JAVANS STÖRSTA INTRESSEN var samhällsvetenskap och filosofi, men att studera sådana ämnen skulle inte leda till någon försörjning. Hon såg sig tvingad att välja kemi, "man måste gå den väg de stakar ut för en." I klassen var det bara två av 25 studenter som valt kemi för att de gillade ämnet. Av de övriga blev flera deprimerade över sina frihetslösa liv; några började ta droger.

På universitetet upptäckte Roza Javan internet. Hon började läsa webblogg där alla skrev under pseudonymer för att kunna diskutera fritt. Tidigare hade hon bara läst böcker på den islamiska republikens censurerade bibliotek: internet var en befrielse. Samtidigt kom hon i kontakt med feministerna, gick med i en kvinnogrupp där heta diskussioner fördes om äktenskapet och kvinnans rättigheter, följde det politiska skeendet i landet och började snart, desillusionerad, att genomsöka Khatami.

– När den förste studenten dog under protesterna 1999 sade Khatami ingenting. De studenter som hållit hans porträtt mot hjärtat tog ner det. Sedan Khatami blev president har situationen för de fattiga inte blivit bättre – tvärtom, allt har blivit sämre, de som är uppvuxna i vår generation har inga jobb, de är beroende av knark i stället och om man har ett jobb får man ändå inte ekonomin att gå ihop.

OMKRING TVÅ ÅR IN på Rozas universitetstid dog alla diskussioner ut. Besvikelsen över att inget blev av Khatamis löften bredde ut sig som en stor tystnad. Men Roza Javan fortsatte att gå till universitetsbiblioteket, ta ner böckerna från hyllan och läsa på måfå.

En dag plockade hon ner en bok om politiska ideologier från A till Ö.

– Jag läste om alla olika ideologier som

liberalism, pragmatism, konservatism. När jag kom fram till socialismen slukade jag texten – det var ju det här jag alltid hade velat! Det var ju det här jag alltid hade trott på, utan att jag vetat om det! Jag blev alldeles till mig, ögnade bara snabbt igenom resten av boken och satte mig vid närmsta dator för att söka på "socialism" på nätet. Det kom upp massor av länkar på persiska, jag blev ännu mer exalterad.

Roza Javan mejlade alla iranska socialistgrupper hon kunde hitta. Det blev femton mejl, de flesta gick utomlands. Hon fick

"När jag var yngre var min högsta dröm att ta av mig hijaben, sätta på mig en kort kjol och springa i vinden. Inte ens en sådan liten dröm kan gå i uppfyllelse i vårt land."

bara två svar, men en av dem som svarade var en iranier i ett nordiskt land som tog sig tid med hennes frågor. De började växla mejl allt intensivare, och i dag kallar hon honom sin "mentor". Hon letade reda på all socialistisk litteratur som stod att finna på persiska, sköjde genom *Kapitalets* alla delar, *Grundrisse*, *Ekonomisk-filosofiska manuskripten*, *Teser om Feuerbach*, Engels *Anti-Dühring*.

HEMMA I SITT RUM lägger hon varsamt fram de titlar hon kunnat köpa. Inte ett blyertsstreck eller en vinkning har hon märkt dem med.

– Jag vågar inte anteckna i böckerna, de var så dyra. Men jag antecknar vid sidan om i en skrivbok. Marx är mycket svår att förstå, ibland går han bara in i huvudet och ut igen, så jag brukar göra som när jag läser kemi: ställa upp formler vid sidan om. Jag skulle inte ha förstått mycket om det inte var för Ernest Mandels *Inledning till marxismens ekonomiska teori* – den har jag läst fyra gånger! Men bäst tycker jag om *Manifestet*, den är så radikal och Marx och Engels var unga när de skrev den.

En ivrig glädje spritter i Roza Javans ögon när hon pratar om den marxistiska litteraturen. Hon säger att hon fortfarande inte har förstått allt, att hon skickar sina frågor till sin mentor – "men mervärdesteorin är jag bra på att förklara! Om en

arbetare behöver sex timmar för att få ihop till sin lön ..."

VI KAN INTE MINNAS när vi senast stötte på ett sådant engagemang. Roza Javan tycks bubbla av kunskapsörst, ställer frågor till oss, vill veta allt om den svenska vänstern, ber oss skriva ned ordet "queerfeminism" i hennes skrivbok.

Till en början kände sig Roza Javan ensam som socialist.

– Jag ville ropa ut till alla omkring mig att jag hade blivit socialist. Jag ville göra reklam för böckerna, jag skrev ut en bild på Marx och klistrade den på min pärm och när någon gick förbi i korridoren sänkte jag armen så att bilden skulle synas. På entrédörren till min korridor satte jag upp en text av Rosa Luxemburg om ekonomi, och så höll jag på ända tills jag berättade för min mentor. Han blev arg på mig. "De dödar socialister i Iran, regimen avrättade tusentals vänstermänniskor på 1980-talet – är du galen?" Då bestämde jag sig för att försöka vara mer diskret. Men det var för sent, alla runt mig visste ju redan...

ROZA JAVAN UPPTÄCKTE sin socialism några månader före första maj 2004. Hon nåddes av ryktet om en första maj-demonstration i Teheran och beslöt sig för att åka dit. I flera veckor flätade Roza Javan trovärdiga lögnar så att hennes föräldrar skulle ge henne tillstånd. Hon kom iväg, tog sig till industriområdet mellan Teheran och Karraj och möttes av åsynen av tre hundra arbetare som tågade genom huvudvägen.

– Den första kommunist jag såg blev jag kär i! Det var Sina, som jag nu är gift med. Jag gick runt där på första maj, alldeles storögd och visste inte vem jag skulle gå fram och ta tag i ...

Sedan dess har Roza Javan varit aktiv i den iranska arbetarrörelsen.

Men några av hennes förhoppningar har redan hunnit gå i kras.

– Som ung kvinna får jag alltid bråka mig in i den krets som styr de progressiva arbetarna. Det är nästan bara män, och ibland har de en nedlåtande attityd under diskussionerna: "vem är du att komma här, är du en riktig arbetare?". När jag frågar dem hur de ser på revolutionen får jag inga bra svar. Vaddå "avskaffa lönearbetet", vad betyder det? Antingen arbetar man och får pengar, eller så arbetar man och får en kyckling och en påse ris. Vad är det ni vill ha? Det kan de inte svara på, de specificerar inte vad de menar.

Samtidigt framför Roza Javan kritik mot det hon kallar "medelklassfeministerna"

i Iran: de högt utbildade kvinnor som nöjer sig med att diskutera sina rättigheter inom äktenskapet. Hon fick själv sin man att skriva på en hel bunt med papper – om lika rätt att ta ut skilsmässa, delad vårdnad i händelse av att hon tar ut skilsmässa, rätt för henne att resa på egen hand och mycket annat – men trycker hårt på att feminismen inte får stanna vid detta.

– Medelklassfeministerna är bara intresserade av jämställdhet med sina egna män. De bryr sig inte om att ta kontakt med arbetarkvinnor eller samarbeta med dem, trots att de lider under ett mycket värre förtryck. De är helt ekonomiskt beroende av sina män och kan inte göra något om de blir våldtagna eller misshandlade, de har inget skyddsnät.

I DAG SITTER ROZA JAVAN flera timmar varje dag framför datorn. Hennes hårddisk är full av texter som hon laddat ned från Marxist Internet Archive, länkar till vänstersidor på persiska, e-postadresser till iranier världen över, egna noveller och egna artiklar om allt från innebörden av skotten i Khaton Abad till de politiska svagheterna hos nobelpristagaren Shirin Ebadi. Utan pengar till en skrivare har hon börjat få ont i ögonen av allt läsande på skärmen.

Numera redigerar hon en sajt för unga iranska socialister, javaan.net.

– Det finns många studenter som blivit nyfikna på socialismen och börjat fundera i samma banor som jag efter att de förlorat sina illusioner om Khatami. Men de får ingen näring! De vet inte var de ska vända sig, det finns ingen organisation som kan nå ut till dem, de har svårt att hitta andra som tänker likadant. Till följd av diktaturen stannar allting av.

Tusentals nytexaminerade iranska studenter lämnar varje år sitt hemland. Det är det kanske populäraste sättet att leva ut besvikelsen över den demokratisering som aldrig blev av – men för Roza Javan är den utvägen otänkbar.

– När jag var yngre var min högsta dröm att ta av mig hijaben, sätta på mig en kort kjol och springa i vinden så att mitt hår kunde fladdra fritt. Inte ens en sådan liten dröm kan gå i uppfyllelse i vårt land. Men jag tänker stanna här. Vad vi behöver är en revolution, så att vi som kvinnor och arbetare kan uppnå våra krav till ett hundra procent. ■

Fotnot: Sin pseudonym har Roza Javan tagit från Rosa Luxemburg. "Javan" betyder ung: den unga Rosa.



Chador på tork. Kvinnor i Iran är ofta insvepta i långa, svarta tyger, och inlåsta i sina hem – ibland bokstavligen. I iranska Kurdistan har fundamentalister flera gånger kastat syra i ansiktet på kvinnor som inte anses beslöja sig tillräckligt.

Själv mord blir svar på männens förtryck

– Jag är också människa, precis som mannen!

Det säger Abide, sömmerska och aktivist i iranska Kurdistan. Hon och hennes vänner ser ett ökat förtryck mot kvinnor – utomhus, inomhus och på arbetet.

Allt fler kvinnor tar livet av sig. Andra försöker bilda föreningar.

AV SHORA ESMAILIAN

Huset är fullt hela dagen hemma hos Najibe Salehi, folk kommer och går. Hon och hennes man hör till de ledande arbetaraktivisterna i Saqqez. Najibes yngsta son bjuder gästerna på frukt, en väninna hjälper henne att förbereda lunchen, några män i traditionella kur-

diska dräkter sitter och pratar. En av dem är Najibehs svärfar. När jag frågar honom om hans ålder ber han Najibeh översätta från kurdiska att han sägs vara 80, men egentligen "kan man inte räkna med den tid man sover, och inte heller tiden innan man gifter sig, så i verkligheten är jag snarare 20".

Alla skrattar.

När gästerna till slut har gått hinner jag knappt ställa en fråga innan kvinnorna själva börjar berätta.

– Vi har ingenting. Vi är en arbetskraft som alla andra, men vi ges inga möjligheter. Själv jobbar jag i textilindustrin. Jag är inte försäkrad, jag går till jobbet klockan åtta på morgonen och slutar inte förrän sex på kvällen. Vår förmän säger att eftersom vi är kvinnor ska vi bara ha hälften av männens lön. Så är det överallt i vårt samhälle: en kvinna värderas till hälften av en man i löner, arvsrätt, vittnesmål i rättegångar..., säger Abide.

Ivrigt hoppar Najibe in i samtalet.

– De kvinnor som jobbar blir både förtryckta på jobbet och i hemmet. När de kommer hem ska de sköta allt hemarbete själva, som att laga mat, tvätta kläder, städa, se till sina barn. Men om de skulle yppa ett ord om att de är trötta säger

deras makar ironiskt: "Vad har du gjort som varit så ansträngande, har du flyttat på berg eller?". Det händer att männen tar ut sina egna aggressioner på dem – efter allt slit ska kvinnorna bli misshandlade också. Det är verkligen ett dubbelt förtryck.

BÅDE NAJIBE OCH ABIDE återkommer hela tiden till att situationen är särskilt svår för kvinnor i Kurdistan. I detta landsbygdsområde, med sina höga, otillgängliga berg, härskar fortfarande gamla traditioner. Och på senare år har de haft en tendens att snarast förvärras:

– Det har vuxit fram en hedersfanatism här. I somras dök det upp ett gäng ultrakonservativa män i Saqqez som kastade syra i ansiktet på kvinnor som hade hijaben för långt bak för deras smak. Sådant här har spritt sig till många familjer: om en kvinna höjer rösten säger mannen att hon är en

hora. Eller: "Jaha, så du vill ha mer frihet, ska du ta av dig huvudduken och börja prata med okända män eller?". Om politiskt medvetna män, som min egen, behandlar sina fruar bra får de höra: "se

"Jaha, så du vill ha mer frihet, ska du ta av dig huvudduken och börja prata med okända män eller?"

vilken *zanzanone*" – ungefär fjollig toffel – "han har blivit". Det finns byar här i närheten där männen uttryckligen presenterar sina fruar som sina "pigor"! Männen här har ingen respekt för kvinnor och vet ingenting om frihet, sprutar Najibeh ur sig med blixtrande ilska.

ABIDES 17-ÅRIGE SON har suttit tyst fram tills nu. Men när han hör sin mor hudflänga de män som dumpar allt gårdsarbete på sina kvinnor skjuter han in en spydig kommentar.

– Om männen skulle sköta sina gårdar själva, vem skulle då hänga på moskélåset? De bara står där dagarna i ända och trampar vid moskén ...

Najibeh förklarar det tilltagande förtrycket med islam. I Kurdistan är riktningen sunni och inte shia som i övriga Iran; här märks influenser från de fundamentalistiska strömningarna i andra sunnitiska länder i Mellanöstern.

– Från vilken vinkel man än ser det är det islam som dunkas i huvudet på kvinnorna här. De män som vägrar acceptera kvinnors frihet vänder sig alltid till religionen, säger Najibeh.

Hon och Abide fortsätter att beskriva de kurdiska kvinnornas brist på rörelsefrihet, och frammanar närmast en känsla av klausrofobi:

– Kvinnan får inte gå ut från huset utan mannens tillåtelse, för att hon inte ska gå till bazaaren köper han hem kläder åt henne. Vad händer om hennes barn är sjukt av hunger och behöver bröd? Då måste mannen komma hem och ge henne tillåtelse att gå ut och handla, säger Najibeh, utstöter en djup suck och sjunker tillbaka.

MEN RELIGIONEN ÄR INTE den enda faktorn bakom det hårdnande järgreppet. Abide pekar på den ekonomiska situationen:

– Det är ett faktum att när männens problem växer så har de en tendens att sätta fler begränsningar för kvinnorna i familjen, vare sig det är en dotter, en syster eller en fru. I dag ser vi hur ekonomin i Kurdistan blir sämre och sämre, arbetslösheten är hög och de män som har arbete blir allt värre utsugna.

Allt fler kurdiska kvinnor har de senaste åren försökt frigöra sig från förtrycket – genom självmord.

– Antalet kvinnor som bränner sig själva ökar drastiskt i Iran. Det är värst i de kurdiska provinserna. För en månad sedan läste jag i en tidning om en 16-årig kurdisk flicka vars far hade tvingat henne att gifta sig med en man som var 40 år. Ett halvår in på äktenskapet försökte flickan ta sitt liv genom att bränna sig själv. Journalisten som hade besökt henne på sjukhuset skrev att trots en 98-procentig brännskada kunde man fortfarande se hur vacker hon var. Hon sade att hon inte hade stått ut längre: när hennes man gick till jobbet läste han in henne så att hon inte kunde komma ut, så



Den iranska kvinnans vanligaste arbetsplats: hemmet. Men en stor andel kvinnor utför också lönearbete – änkorna, de fattiga, de ogifta. Ändå vägrar arbetsministeriet att erkänna sömmerskor som arbetare.

att ingen man skulle se henne. Hon blev misshandlad och hade redan försökt ta sitt liv en gång.

Sorgset konstaterar Najibeh:

– De har inget val, dessa kvinnor.

Den unga brännskadade kvinnan dog några dagar efter journalistens besök. När liknande fall omnämns i iranska medier

"Dessutom har faktiskt medelklass- och arbetarkvinnor vissa saker gemensamt, som att en kvinna har hälften av en mans värde i juridiken"

säger alltid männen och läkarna att en fotogenlampa eller en gasspis tände eld på den döda kvinnan.

– Hur länge? Hur länge ska de ljuga om varför så många kvinnor i Iran brinner upp?, utropar Najibeh.

ENLIGT HENNE OCH ABIDE är inte frihet från slöja den stora frågan för iranska kvinnor.

– För oss handlar frihet om en så enkel sak som att få välja vilka kläder vi ska ha. Friheten att kunna gå ut och komma hem

igen efter eget val, friheten att inom familjens ramar få göra vad vi själva vill. Jag är också människa, precis som mannen!, säger Abide.

Vi kommer in på hennes långa tid i Komele-gerillan. Med drömmande blick berättar hon om hur jämställda kvinnorna och männen var i gerillan: de stred mot en och samma fiende och kvinnorna fick chans att visa att de var minst lika bra soldater.

– Vi hade ett slagord: "Utan kvinnors motstånd kommer inte revolutionen att segra." Om jag hade varit kvar i gerillan hade de kanske sett mig som en jämlik människa. I dag, inom husets och familjens ramar, finns det så mycket som stänger inne och begränsar oss.

MEN ALLT ÄR INTE SVART Najibeh och Abide är aktiva i försöken att bilda en förening för Saqqez sömmerskor. De jobbar antingen i hemmen eller i verkstäder med usla förhållanden – Abide berättar om en liten verkstad i en källare där förmannen varje morgon läser in kvinnorna och öppnar igen på källan.

Att bilda en strikt ekonomisk, icke-facklig förening är inte olagligt i Iran. Men man måste ha tillstånd från arbetsministeriet. Något sådant tillstånd har inte Saqqez sömmerskor fått. Arbetsministeriet erkänner inte kvinnliga sömmerskor som arbetare, och skulle därmed inte ge dem rätt att bilda ens ett shora eslamie. Men sömmers-

skeaktivisterna i Saqqez har samlat ett hundratal kvinnor och i flera år stridit för sin förening – en förening där arbetande kvinnor åtminstone ska kunna träffas och prata med varandra om vad de lider av.

– Vi vill bara ha en lokal att gå till, där vi kan prata fritt och utan begränsningar. Men vi vill ha det lagligt. Männen ska inte ha någon ursäkt att inte låta oss samlas, och underrättelsetjänsten ska inte kunna förfölja oss. Vi ska ta striden och till slut få vår egen förening. Nu har vi överklagat till en domstol i Teheran, och om det inte fungerar går vi vidare till ILO!

JAG FRÅGAR NAJIBE OCH ABIDE vad de tycker om de feminister som tillhör den iranska medelklassen.

– Vi har ingen kontakt med dem, säger Najibeh och tittar ned med besviken min.

– Men vi skulle gärna ha kontakt med dem om vi hade möjligheter. Vi tycker om att ha relation med andra kvinnor, infliker Abide.

Så berättar Najibeh om en kvinna i arbetarrörelsen Pishrovan som hon lärt känna genom sin man: Manije i Teheran.

"De män som vägrar acceptera kvinnors frihet vänder sig alltid till religionen"

– Innan jag träffade henne visste jag inte vad kvinnor inne i städerna vill. Vår vänskap betyder mycket för mig.

När jag senare träffar Manije i Teheran betonar hon nödvändigheten av att arbetarkvinnor organiserar sig separatistiskt, inom ramen för en "antikapitalisk" rörelse.

I den marxistiska traditionen i Iran har det aldrig funnits någon tanke om behovet av separatistisk kvinnoorganisering INOM arbetarrörelsen. Men det är helt avgörande. Om en man och en kvinna, som alltid har lägst lön, kämpar tillsammans mot kapitalisterna för högre löner har de gemensamma intressen. Men så fort det kommer till frågor om, säg, rätten till daghem, försvinner männen! Dessutom har faktiskt medelklass- och arbetarkvinnor vissa saker gemensamt, som att en kvinna har hälften av en mans värde i juridiken. Det måste vi kvinnor i Iran kämpa gemensamt för att förändra! Men samtidigt måste arbetarkvinnor behålla sin självständighet som klass och inte underordna sig medelklasskvinnorna.

I TEHERAN BJUDS JAG IN att närvara på ett möte med nättidningen *Zanan* (Kvinnor). En grupp unga, högutbildade stadstjejer pratar om nya konstitutställningar och teaterpjäser som berör kvinnors situation. Efter ett tag övergår de till att diskutera en bok från 1979 vid namn *Cosmetic Fashion and the Exploitation of Women*. De flesta tycker att den är uråldrig, men att det marxistiska avsnittet är intressant.

– Fast socialismen och marxismen är ju ute nu, säger en av de yngre, välsminkade kvinnorna.

– Alla på den tiden var socialister. Nu måste vi vidga våra vyer, kommenterar en annan kvinna.

Inte ett ord nämns om arbetarkvinnor och deras situation. Jag kommer att tänka på Najibes ord om att ytterst få arbetarkvinnor har råd med datorer och uppkoppling, och undrar om de som sitter i rummet alls vet om att Irans arbetarkvinnor existerar. ■

Fabriksockupationer mot

Miljonärsmullorna drar genom Iran på jakt efter snabbast möjliga klipp. I en provins i norr har arbetarna reagerat militant: ett trettiotal fabriker har ockuperats under året som gått. Arbetarråden ligger ständigt under ytan.

I ett annat oroligt hörn, i det iranska Kurdistan, talar gamla nationalister helst av allt om fackföreningar.

Att gå på gatorna i Teheran är som att röra sig inne i ett giftmoln. De frätande avgaserna från femtonmiljonersstadens kaotiska trafik kan snabbt ge bitande huvudvärk – men åker

man norrut, till provinsen Gilan några timmar bort, kommer man till en annan kontinent. Fuktiga vindar sveper in från havet. Tåta, lumiga skogar böljar över bergen, risfält speglar regntunga moln, byar hänger som frodiga klasar i dalgångarna.

Här har den iranska arbetarrörelsen och vänstern alltid haft ett av sina starkaste fästena.

I **PROVINSHUVUDSTADEN RASHT** möter vi två män när mörkret har lagt sig. De sätter oss i en bil och kör mot en by utanför staden. På vägen passerar vi inte mindre än tre poliskontroller med beväpnade soldater.

Den tyste mannen i förarsätet börjar röra på sig, påtagligt nervös.

Vi stannar vid vad som visar sig vara kontoret där en av de två männen, "Mohammed", för tillfället bor. Han arbetar i närheten med projektering av vattenledningar – ännu ett säsongarbete i osäkerhetens Iran. Denna gång har

Mohammed fått ettårskontrakt, men till följd av arbetslösheten har han inte vågat begära ett skriftligt dokument: "nuförtiden ingår förmännen bara muntliga avtal".

Mohammed är ung, har spensliga fingrar, en intellektuell framtoning med glasögonen nedskjutna under ett par skarpa ögon. Vid sin sida har han "Bahram". Han ser ut som en typisk äldre iransk man, med en mustasch av lika delar silver och aska, sorgsna, vänliga ögon och ett svart radband som rullar genom grova händer. Bahram arbetade tidigare som stålarbetarmekaniker. Han avskedades för sin aktivism.

– Ni såg hur rädda vi blev av att passera soldaterna med sina gevär som pekade ut från magen. Så här är det i Iran, bara detta



Verkstad i staden Rasht i Gilanprovinsen. Gilan är i dag hårt utsatt när rika mullor köper upp företag för att tjäna snabba pengar.. Men allt oftare kommer reaktionen: arbetare tar över företagen och driver dem vidare på egen hand i stället.

mullornas rovdrift

lilla visar hur regimen håller oss arbetare i ett mentalt järngrepp. Vid mängder av fabriker här uppe i norr står soldater och vaktar grindarna. Arbetarrörelsen är svag i Iran just för att den är rädd, säger Bahram.

Det var i Gilans bergsterräng som Fedayin inledde sin gerillakamp 1971. Följaktligen kan inte arbetaraktivister i Gilan, som på andra ställen i landet, vandra i bergen: arméns kontroll är extra hård här, inga suspekta bergsvandrarföreningar ges tillstånd.

– Vänstertraditionen i Gilan har både positiva och negativa följder i dag: vi är stolta över vår historia, men vårt utrymme är extra kringskuret, säger Mohammed.

Men i dag står provinsen mitt uppe i svåra sociala spänningar som av sig själva har satt fart på arbetarorganiseringen.

Gilans traditioner gör sig påmind igen.

DEH HÄRSKARKLASS av miljonärsmullor som regerar Iran har under de senaste åren funnit en ny metod för att ösa ner kapital i sina kistor – den hittills mest destruktiva. En miljonärsmulla får upp ögonen för ett företag som ägs av staten eller av en stiftelse. Han drar i sina trådar så att företaget säljs till honom, men för att göra sitt köp så lönsamt som möjligt ser han först till att företaget drivs i botten.

– Ett lönsamt företag är dyrt, men ett olönsamt är billigt. Kapitalisten vill komma över maskinparken, datorerna och fabriksbyggnaden till ett så lågt pris som möjligt. Och han vill köpa företaget utan arbetare – så innan det privatiseras måste det drivas i konkurs för att arbetarna ska kunna sparkas. På så vis kan kapitalisterna köpa fabriker för löjliga summor. I Rasht har en av förre presidenten Rafsanjanis närmaste män köpt elektronikföretaget Rasht Elektronik för 1 miljard toman, när det i själva verket är värt 60 miljarder!, förklarar Bahram upprört.

Efter att miljonärsmullan har kommit över sitt billiga byte har han flera möjligheter. Han kan riva lokalerna och spekulera i marken – i många iranska städer råder så högt tryck på fastighetsmarknaden att det rör sig om rena spekulationsbubblor – återuppta verksamheten, driva den vidare för egen vinning eller sälja den till någon annan med förtjänst. Alla vägar till profit står öppna.

Men i det första momentet måste alltså företagen förstöras.

– Våra företag i Gilan, med sin långa erfarenhet, borde gå bra – inte minst alla leverantörer till byggbranschen nu när det byggs så mycket – men i stället drivs de i konkurs. Mullorna kan inte lita på att de sitter kvar vid makten om två eller fem år. Därför försöker de skaffa stora pengar så snabbt som möjligt, utan att över huvud taget tänka på de konsekvenserna, fortsätter Bahram.

I DAG RÅDER KRIS i Gilan. Provensen är särskilt utsatt för miljonärsmullornas framfart, eftersom industriföretagen här är små – ingen av de stora bil-, olje- eller gasindustrierna återfinns här – och markvärdena högt uppdrivna. 70 procent av Gilans företag antingen har privatiserats eller är på väg att privatiseras. Och: av 260 fabriker går endast femton med vinst.

På dessa uppsåtliga fabriksmord har tusentals arbetare svarat med ockupationer.

– Farshe Gilan är ett exempel. Det är en mattfabrik som ägdes av *bonyad mostazafin* och märktes ut för försäljning. Arbetarna fick veta att fabriken skulle läggas ned, och en dag kom en bulldozer för att jämna den med marken. Då satte de sig ned i skift för att vakta fabriken. De vaktade den dag och natt och bildade ett *shora*. Tio personer valdes till en kommitté – de arbetare som var mest progressiva, som arbetat längst och som alla såg upp till.

I tre månader stod sedan Farshe Gilan, med sex hundra arbetare, under arbetarkontroll.

– De skötte allt själva: orderintag, produktion, leverans. En majoritet av arbetarna var kvinnor, liksom flera av de mest aktiva i kommittén. Men till slut knäcktes de. Elföretagen stängde av elen, banken vägrade ge lån till ett företag som styrdes av arbetare, försäkringsbolagen ingick inga avtal. Nu har en ny ägare kommit till fabriken. Men produktionen fortsätter åtminstone, även om det är i mindre skala än tidigare, berättar Mohammed.

En annan historia har Rasht Elektronik, företaget som förts in i Rafsanjanis skatte-kista. Där tog arbetarna över fabriken när banken plötsligt, som ett led i privatiseringen, slutade betala ut lönerna. Produktionen drevs vidare under kontroll av ett shora. Men en natt skickade den gamle direktören från bonyad mostazafin underhuggare till fabriken för att bära ut maskinerna, ställa dem i regnet och delvis förstöra dem. När arbetarna återkom morgonen därpå blev de rasande. En grupp med islamistiska sympatier kidnappade direktören och misshandlade honom grovt.

I Rasht Elektrons shora fanns också en grupp med vänstersinnade arbetare. De missteykte till kidnappningen: den var överilad och skulle bara bringa problem, hävdade de. Mycket riktigt anlände polisen till fabriken. Vid det laget blev de i grunden regimtroga islamisterna knäsvaga och tveksamma till om det alls var någon idé att fortsätta med arbetarkontrollen. Shoras vänster invände att de inte kunde ge upp nu. I stället tog vänstern initiativ till en demonstration: fyra bussar fylldes med arbetare, kördes till Teheran och ställdes

”De skötte allt själva: orderintag, produktion, leverans. En majoritet av arbetarna var kvinnor, liksom flera av de mest aktiva i kommittén.”

upp mitt framför arbetsministeriet. Arbetare – återigen främst kvinnor – gick ut och blockerade ministeriepersonalens bilar, och av rädsla för upplopp välkomnades de snart: ”kom upp, vi pratar om det här med en gång.” Ministeriet betalade omedelbart ut åtta månaders utebliven lön.

Också historien om Rasht Elektronik slutar med halv seger, halvt nederlag: Rafsanjanimannen är på väg att installera sig som nya ägare, men arbetarna har garanterats att produktionen ska drivas vidare. Något hundratal av de ursprungligen sju hundra har sparkats, men fått ovanligt höga avgångsvederlag.

BAHRAM OCH MOHAMMED delger oss provinssens berättelser – helt okända, såväl utomlands som i andra delar av Iran – med en sådan intensitet att vi har svårt att hänga med. Är detta första gången de får berätta? Omkring 30 fabriker i Gilan har i perio-



Silo i Gilanprovinsen. Ayatollah Khomeinis stränga anlete är alltså närvarande i Iran – inte minst på arbetsplatserna.

der stått under arbetarkontroll det senaste året.

– Det brukar utveckla sig ungefär likadant överallt. Från den dag cheferna börjar prata om att företaget går dåligt och säger att ”antagligen måste vi sparka folk” bildar arbetarna ett shora. De väljer representanter som har till uppgift att leda motståndet: ”nu ska vi blockera en väg, nu ska vi ha en demonstration vid provinsmyndigheten, nu ockuperar vi fabriken och övergår till arbetarkontroll”. Den vändpunkt som brukar leda till att företagen tas över är att lönerna uteblir och förmännen säger ”ni kan gå hem, ni kommer inte att få några löner”. Då stannar arbetarna och driver fabriken vidare. Sedan uppstår problem när verksamheten saboteras i andra led än produktionen, säger Bahram.

UNDER REVOLUTIONEN 1979 var shorarörelsen ingenstans så stark och välorganiserad som här. Gilan var undantaget: i provinsen upprättades en ”union” av arbetarråd som samarbetade med varandra och samordnade sin produktion.

Konceptet har inte fallit i glömska.

– Arbetarna i Gilan har tappat all tro på de islamiska råden, som bara hjälper till att administrera avsked. På senare år har de kunnat bilda en hel del genuina arbetarråd i stället, som uttryckt en verklig representation. Det har varit möjligt eftersom regimen kontroll inte är lika hård som för åtta-tio år sedan, men under det senaste året har det åter hänt att shoraktivister har förts bort och satts i fängelse. Repressionen avgörs av hur många kollaboratörer som finns på en arbetsplats, om de har koll på vilka som är aktiva och kan ange dem, förklarar Bahram.

Han betonar dock att ett typiskt shora inte lever mer än några månader, kanske ett halvt. Arbetarkontrollen är inte heller, framhåller både Bahram och Mohammed, någon medveten, socialistisk strategi.

– Det här händer inte för att folk är kommunister, utan för att de inte har mat, inga pengar, inget val. I mitt kvarter i Rasht finns femton kiosker: det är arbetslösa människor som slår ut en vägg i sitt hem eller i sitt garage för att på något sätt få in pengar. Arbetslösheten skapar desperation, och därför tar arbetare på fabriken till mer militanta motståndformer än tidigare. Men det är inte en kamp från en enad klass. ▶

Varje fabrik står ensam mot sina ägare och mot andra kapitalister, det har inte funnits någon samordning mellan de övertagna fabriker. Arbetarna ser att de lyckas med sina enskilda aktioner – men det finns inget sätt för dem att gå vidare, inget politiskt alternativ som kan nå ut till dem, konstaterar Bahram.

VID DENNA PUNKT i vårt sena samtal på kon- toret utbryter en lång diskussion om arbe- tarrörelsens behov av partier. Mohammed går tillbaka till ryska revolutionen, försvar- ar bolsjevikerna och hävdar att arbetar- kontroll aldrig kan lyckas så länge inte statsapparaten fallit i arbetarnas händer. Bahram – mindre teoretisk och tvärsäker – talar mer allmänt om att iranska socialister har till uppgift att fånga upp arbetarnas missnöje, sätta dem i kontakt med varandra och höja deras medvetandenivå.

Men båda är överens om vilket som är

”Det här händer inte för att folk är kommunister, utan för att de inte har mat, inga pengar, inget val.”

det största hindret. Religionen. Den har, oförnekligen, djupa rötter i det iranska samhället.

Under revolutionsåren runt 1979 valde det Moskvatrogna kommunistpartiet Tudeh att anpassa sig helt till shiaislams dominans över människors tankar; ibland hävdade partiets ledning rentav att marxis- men var en form av shia. Vid den motsatta polen står i dag exilpartiet Arbetarkommu- nisterna, som ser kampen mot tron som sin huvuduppgift.

Mohammed tror på en medelväg.

– Tudeh har alltid visat en total likgiltig- het inför problemet med religionen och aldrig velat ta tag i den. Å andra sidan blir folk fränstötta av Arbetarkommunisterna, som i sin satellitkanal hånar islam; bland annat gör de narr av ashuraprocessionerna. I stället måste vi pröva en tredje väg. Respekt för människors tro – men tron ska vara privat. Den ska hållas utanför politi- ken, men det är helt okej att människor fast- ar och ber och går i processioner om de vill. Vi är många jordnära marxister i Iran i dag som driver denna linje.

VI ÅKER SÖDERUT, till en traditionell hård för både from och stridbar shiaislm: Esfahan, staden med de förtrollande moskéerna. I luften som andas tyst under moskéernas valv, i stillheten på innergårdarna, under de meditativt utsirade dekorationerna som förhöjer naturens vackraste former kan inte ens den mest förhårdade marxist undgå att förnimma en översinnlig dimension – kan- ske är det helt naturligt att religiositeten alltid varit brinnande just här. Tidigare har det betytt också ett stabilt stöd för regimen. Men det ena måste inte nödvändigtvis leda till det andra; på senare år har studentpro- tester och arbetardemonstrationer inträffat även här. Utanför de arkitektoniska under- verken är Esfahan en vidsträckt industri- stad, med den svårt konkurrensutsatta tex- tilbranschen som bärande bjälke.

Fru Fatima sitter djupt inlindad i en ljusblå, vitprickig chador på sin vardags- rumsmatta i en förort till Esfahan. Bakom henne ligger hennes åttaårige son och sover under en filt; han är sjuk och hemma från skolan. I rummet intill står mattväv-

ställningar och symaskiner. Fatima visar oss en handgjord matta som hon arbetat med i månader: hon är en av miljoner iranska kvinnor som syr i hemmet, hon inreder sitt liv med intensiv tro på islam och sprutar ur sig noga genomtänkta analyser av förhål- landena i textilbranschen.

– Tidigare arbetade jag på en liten fabrik för sömmerskor här i närheten. När det inte fanns något arbete ringde förmannen och sade åt mig att stanna hemma, andra dagar fick jag stanna till sent på natten. För två år sedan sade ägaren att han inte fick någon vinst och att fabriken skulle flytta in till själva Esfahan. Han erbjöd oss sömmer- skor att följa med dit, men vi räknade ut att vi skulle förlora pengar på att betala för att åka fram och tillbaka till Esfahan varje dag. Så nu jobbar jag hemma.

KROPPEN KLARAR SYARBETE i hemmet i maxi- malt tio år. Sedan, förklarar Fatima, är kroppen utsliten och ögonen förstörda. Dessutom ”blir hela livet invaderat av att man arbetar i sitt eget hem, man blir störd så fort någon kommer på besök, man blir lätt irriterad på sina barn”. Fatima vill ha en arbetsplats att gå till – men ingen fabrik.

– Jag vill inte ha någon över mig och stå där helt utan rättigheter igen. Min dröm är att bilda ett textilkooperativ tillsammans med mina sömmerskvänner. Det har fun- nits kooperativ i Esfahantrakten, men det slutar alltid med att någon kapitalist kom- mer och köper upp dem och sätter dit för- män. Och om vi skulle bilda ett kooperativ skulle staten ta ut höga skatter.

Guðfruktig muslim: ja. Regimtrogen: nej.

– Ingenting kommer att förändras till det bättre så länge vi har den här regimen med mullorna i toppen, oavsett om det är Rafsanjani eller Khatami. Så här tycker alla iranier! Vi måste få en välfärdsstat där alla kan leva tryggt och fritt, säger Fatima.

OM ESFAHAN ligger nära den islamiska regi- mens hjärta är Kurdistan dess klande utsi- da: en provins med en lång historia av svår- kontrollerat trots, gerillastrider, kommu- nistiska grupperingar och, naturligtvis, nationalistisk kamp för kurdernas rättighe- ter. Men också här har det politiska land- skapet skiftat färg på senare tid.

I en gränsstad mellan Azerbajdzjan och Kurdistan träffar vi ett tjugotal kurdiska arbetaraktivister. De kommer från städerna Bukan och Saqqez, staden där Pishrovan fick sitt genombrott. Men hellre än att samlas där möter de oss på några mils avstånd från säkerhetspolisens vakande ögon.

– Vi måste minnas att vi lever under en enorm förtrycksapparat. För fyra år sedan hade vi över huvud taget inte kunnat sitta och hålla ett sådant här möte, säger Sadiq, bonde med ett långt förflutet i provinsens kommunistiska rörelse.

En kompakt cirkel av kurdiska män – bara två kvinnor har kunnat följa med – breder nu ut sig i ett rum som blir så varmt att pannorna dryper av svett, och liksom på de andra platser vi besöker är aktivisterna nära att koka över av berättelser. Deras ledare är Mahmoud Salehi, bagare sedan sex års ålder, initiativtagare till en fackföre- ning för bagare, därför sparkad och nume- ra föreståndare för en kooperativ affär. Den svarta, militanta kurdträkten inger respekt. Men Salehi är en tystlåten man. Han är mån om att släppa in andra i diskussion; när han väl yttrar sig har orden maximal tyngd.

Vi inleder samtalet med det vi tror att de församlade vill tala om: sin situation i egen- skap av kurder. Men vi får inte fatt på något. Vi får dra ur dem kommentarer om



Parfymförljare i Rasht. Den informella sektorn växer i arbetslöshetens Iran. ”Arbetslöshe- ten skapar desperation och därför tar arbetare inne på fabriker till mer militant mot- stånd än tidigare”, säger Bahram.

kurdernas nationella problemen.

I stället vill de tala om den nya arbetar- rörelsen.

– Vi verkar inte i egenskap av kurder, utan i egenskap av arbetare i en klass. Det vi gjorde på första maj i Saqqez och Bukan var att riva en mur till de arbetare som är araber, turkar, balucher, perser – och arbe- tare i nationer utanför Iran. Vi har visserli- gen nationella krav – som rätten för kurder och alla andra minoriteter i Iran att använ- da sina egna språk i skolan – men vi blandar

”Fatima är en av miljoner iranska kvinnor som syr i hemmet, hon inreder sitt liv med intensiv tro på islam och sprutar ur sig analyser av förhållandena i textilbranschen.”

inte ihop dem med arbetarkraven. Där står vi alla på samma sida. Vi vill ha en helt fri, självständig, antikapitalistisk fackförening och råd som kan uttrycka arbetarnas vilja, förklarar Jalal, själv från Saqqez.

DEN NATIONALISTISKA RÖRELSEN är fortfarande vid liv i Kurdistan, framför allt i form av Komele – enligt Mahmoud Salehi söker vanliga kurder upp Komele-aktivister när de hamnat i konflikt och behöver medling

– men de senaste åren tycks en omvärde- ring ha skett i vissa av provinsens politiska miljöer: klass, inte Kurdistan. Mahmoud Salehi öser spe över sina kurdiska systrar och bröder i Irak, som han menar bara tän- ker nationalistiskt och därför har hamnat i ett katastrofalt stöd åt den amerikanska ockupationen. Sadiq blickar tillbaka på his- torien av kurdiska motståndsrörelser under 1900-talet, beklagar den långa listan av centralstyrda partier och det bristande klassmedvetandet och slår tveklöst fast: ”Ja, arbetarrörelsen i Kurdistan är på väg att röra sig bort från partierna.”

Men den står inför ett högt hinder. Det finns inga stora arbetsplatser i Kurdistan.

– Rygggraden i vår ekonomi är inte industrin, utan jordbruket. 60 procent av kurderna är bönder med egen jord och tra- ditionella jordbruk. Därför har vi så många säsongarbetare här i Kurdistan, som måste flytta minst två gånger per år för att få bröd på bordet, suckar Sadiq.

Knappt några verkstäder eller fabriker med fler än tio anställda existerar i provin- sen. Är det alls möjligt att bygga en arbe- tarrörelse på en sådan bas? Mahmoud Sale- hi har lyckats ena bagarna, trots att de är få på sina arbetsplatser, i ett stort och radikalt syndikat. Han svarar bestämt:

– Det finns två klasser i samhället. Å ena sidan de få procent som härskar, å andra sidan de stora majoriteten som arbetar. Och vi som arbetar hittar varandra, även om vi är utspridda! Om jag åker till Tehe- ran tar det max 20 minuter innan jag har hittat andra i samma klassposition som jag kan utbyta erfarenheter med. Vi har samma problem överallt. ■

Drömmar om Orienten

Iran är ett favoritföremål för västerländska fantasier. Det är ömsom ett uråldrigt, orientaliskt sagoland, ömsom ett efterblivet helvete som bara kan räddas av en modern medelklass med internet och parabler. Fantasierna lever även inom vänstern.

Det finns många drömmar om Iran. Somliga är hundratals år gamla, andra av senare datum. Det senaste året har drömmarna drömts intensivt i Sverige. Mycket har skrivits om Iran – nästan allt färgat av framför allt två drömmar, som hänger intimt samman med varandra.

De dröms även inom vänstern. Men vill man läsa dem i ozensurerad form, i ett organ som saknar politiskt över-

"Iran som en mystisk, gåtfull plats: ett sagoväsen. Ett land som står stilla, utanför tiden, passivt och för alltid fast i det förflutna."

jag och helt ogenerat berättar sin fantasier om världen, kan man förslagsvis gå till Vagabond. I nummer 7/2004 återfinns ett stort reportage om Iran. Rubrikerna lyder "Bakom slöjan" och "Som i en hägring". I ingressen läser man:

"Iran öppnar sig långsamt mot väst. Det är lite som att stiga in i en hemlighet, där det gamla Persien vecklar ut sin orientaliska prakt. Ett land fullt av motsägelser. Ytterligheter. Överdrifter. Ett äventyr att återupptäcka."

Vagabonds Iran består av guld, ädelstenar, smaragder, "kuttande duvor" och "glittrande tyger". Det är persiska mattor, "labyrintiska gränder", "murar med stängda portar", "porlande fontäner", "en paradisk trädgård med rosor". "Det känns som om detta sagoväsen i långt vitt skägg alltid gått där i doften av apelsinblom, oberoende av regimskiften och politiska förvecklingar."

Endast ett harem fattas. Skribenten Ingela Bendt har ingen svår uppgift: Det är bara att återanvända det väldiga material av drömteman som västerlandet har spunnit om Orienten i allmänhet och Persien i synnerhet under seklers gång.

IRAN SOM EN MYSTISK, gåtfull plats; ett sagoväsen. Ett land som står



ETC:s Iran-nummer i somras. Detta är den ena drömmen,

den om Iran som en exotisk Orient. Men den är samtidigt oupplösligen förbunden en annan dröm: den om västerlandet som penetrerar Orienten med sin modernitet

och med ohejdbar kraft bibringar iranierna sin utveckling.

Vagabond igen:

"Hemma hos Kamelia åker slöjan av. På bordet står pistagenötter, frukt och karameller i stora skålar. Öl och whiskey. MTV står på hela tiden." Lite senare går Ingela Bendt på internetcafé och upptäcker att mannen intill porsurfar. Hon "konstaterar att internet länkar Iran till övriga världen. (...) Som att parabler är förbjudna men finns överallt." Ty Iran öppnar sig långsamt mot väst.

DENNA DRÖM – ATT VÄSTERLANDET tränger in i Iran med sin teknologi och sina befriande laster – är mer framträdande hos den svenska vänstern, men också den klassiska drömmen finns där.

Vi går till ETC. Tidningens sommarnummer år 2004 har Iran som brett upplagt tema. På framsidan: en liggande kvinna i en soffa. Hon tittar emot oss med förfrisk blick, från springan i sin svarta slöja. På vristerna har hon knutit sina höglackade skor högt upp, benen ligger lätt korsade. Texten: "Det här är en lesbisk kvinna i Iran. Följ med oss till en värld du inte trodde fanns".

Queer orientalism?

Ingen orientalistisk kliché torde vara mer sliten än den halvt skylda kvinnan, hon som lockar, suger tag med bara den liderliga blicken – det var på 1800-talet, skriver Edward Said, som "fraser som 'den österländska brudens slöjor' eller 'den outgrundliga Orienten' fick fotfäste i det allmänna språkbruket".

ETC lovar att visa oss "människorna UNDER slöjan". Det krävs inte många minuter på Teherans gator för att synfältet ska fyllas av barnarbetare, byggarbetare, vägarbetare, men i ETC:s sedvanligt bildrika nummer ser man iranier som kysser varandra, iranier som tuggar tuggummi, iranier som pillar på mobiltelefoner, går på gym, sitter på restaurang, tar på sig höglackade skor... men inte en enda bild på en iranier som utför arbete.

I denna dröm är det en fetisch som står i centrum: parabolantennen. "De flesta teheranbor har tillgång till olagliga parabolantennor...", "...den svartmålad parabolantennen står bakom en torr vinranka...", finner ETC.

I ARENAS TEMANUMMER om Iran har vi några månader tidigare, i essä betitlad "Parabol-människan", tagits med till de hem där ägandet av en parabol långsamt undergräver prästerskapets makt. "Parabler är nycklar till ett annat liv", skriver Arena.

Så vilka är det som äger parabler i Iran? Arbetarfamiljer där kvinnan syr hemma och mannen står till fabriken under dagen innan han tar ett nattpass som taxichaufför? Nej, de flesta iranier har varken tid eller råd att skaffa parabler.

Ordfront Magasin dimper i sitt septembernummer ner "på en alldeles vanlig



Drömmen och verkligheten? Svenska tidskrifter verkar föredra det Tusen och en natt-liknande Iran.

motorväg i Orienten", närmare bestämt Teheran, och träffar bland annat Sahar, en "egyptiskt vacker" kvinna. Men se: iranierna har tillgång till nätet, de bloggar och de surfar. "Alla lever dubbelliv."

DEN VERITABLA DISKURS som har utvecklats om Iran de senaste åren lyder i sammanhang: iranierna har i trots mot teokratins lyckats erövra allt fler friheter, unga tjejer

"Sms, hippa fester och subversivt romanskrivande är ingenting som en majoritet av iranierna ägnar sig åt."

har börjat sminka sig, de trycker tillbaka huvudduken så att halva håret sticker fram och målar naglarna, unga festsugna människor arrangerar underjordiska fester med ecstasy, iranierna chattar på nätet och skickar sms och kollar på satellitkanaler och de kommer att fortsätta göra det, ingenting kan stoppa dem.

De lever "ett dubbelliv" – en ständigt återkommande sammansättning i all rapportering från Iran. Utomhus: lydnad inför regimens regler, inomhus: uppror mot allt som prästerna bestämt och längtan efter allt som är västerländskt. I kampen mellan dessa två rum kommer det senare oundvikligen att segra och orientens mörker skingras.

DENNA DISKURS OM IRAN har formats och spridits över världen i takt med att USA:s dröm om landet har intensifierats: drömmen om ett liberalt Iran, ett borgerligt Iran, ett fogligt Iran som inte längre säger emot USA och Israel utan bjuder fritt på

sin olja, släpper in amerikanska företag och öppnar sin marknad och kultur för västerlandets produkter. (Vi känner idag denna dröm som krigshets.)

Det är en gemensam nämnare, som spänner från ETC via Vagabond till Vita husets strategier: *drömmen om den iranska medelklassen* som landets hjältemodiga aktör. Det är medelklassen som representerar modernismen i Iran, som slåss för den borgerliga demokratin och som landets vänner i väst har att liera sig med.

Sms, hippa fester och subversivt romanskrivande är ingenting som en majoritet av iranierna ägnar sig åt. Det må höra till medelklassens vardag – i synnerhet i vissa kvarter i Teheran som alltid tycks vara de svensk vänster besöker – men ett stycke längre bort dominerar livet av helt andra problem.

SÅ ÄR DET VERKLIGEN medelklassen som kommer att förändra Iran? Är det den som kan, som vill, som måste vältä prästvåldet, eller är det någon annan? Är det västerländsk kommunikationsteknologi som likt malar åter håll på diktaturen, eller är det något annat som måste till? Är det antingen Orienten/prästerna eller Väst/medelklassen som gäller för Iran?

Nej, efter vår resa tror vi inte det. Vi tror att det finns ett tredje Iran. Det är varken en sagomättad orient eller en teknifiketischistisk kopia av det moderna västerlandet, varken ett khomeinistiskt shariadöme eller en kapitalistisk lakejstat. Det är de arbetande människornas Iran. Det är ett Iran som utgår från det stora flertalets grundläggande behov.

Det är ett Iran med verklig sprängkraft.

**ANDREAS MALM
SHORA ESMAILIAN**



Abides ben (tv) genom-borrades av en kula när hon på 1970-talet stred i Komele-gerillan i Kurdistan. När hon några år senare greps blev hon torterad genom att hängas upp i benet med en stålspek rakt igenom såret. Teckningarna ur boken *Slakten på blommorna* är gjorda av Soudabeh Ardavan.

Torterares med spik genom benet

Vårdorna förföljer Abide tjugo år efter mullornas vansinniga tortyr

Med en inlevelse som får smärtan att nästan kännas i kroppen berättar Abide om vad hon har fått stå ut med, i likhet med tiotusentals andra iranier, på grund av sin politiska aktivitet. Ändå ler och skrattar hon mycket.

– Jag kommer från en proletär familj och började arbeta som ung med att väva mattor och sy. Runt åren 1978-79 kom frihetskampen igång på allvar i Kurdistan och jag deltog i alla möjliga aktiviteter, från demonstrationer till strejker. När den islamiska armén kom till Sanandaj för att våldta Kurdistan gick jag med i Komele-gerillan. Jag var ute i strid i 22 dagar tills jag blev skjuten i mitt vänstra smalben. Kulan gick in på ena sidan och ut på den andra. Det blev som ett hål.

Några dagar efter att Abide skjutits i benet greps hon i sitt hem. Hon dömdes till döden.

Men eftersom Abide var skadad fördes hon först till ett sjukhus, där fyra pasdaran-soldater sattes att vakta henne. En dag lades ännu en skadad Komele-aktivist in på sjukhuset, de fyra soldaterna gick för att se vem det var – och då tog Abide chansen.

– Med gipsat ben haltade jag ut genom sjukhusets bakdörr. Där såg jag dörren på en bil öppnas och kastade mig in. Mannen i bilen undrade först vad det var frågan om: plötsligt satt en vilt främmande, skadad kvinna i hans baksäte. Jag sade till honom: ”Ser du alla soldater överallt? Om du har heder och samvete kan du hjälpa mig att fly, om inte får du lämna tillbaka mig till dem”. Han startade bilen och körde mig till sitt hem, där jag fick gömma mig. Min familj trodde att jag var död och hade redan hunnit ha sorgestunder för mig i tron att jag var avrättad.

MED HJÄLP AV KAMRATER lyckades Abide fly från Kurdistan. Den här gången tog hon sig in i ett flyg med destination Teheran. Nästan hela Abides ben hade hunnit ruttna när hon kom fram till Teheran. Men läkarna lyckades hjälpa henne.

Några år senare, när Abide hade gift sig och fått sitt första barn, hände det: hon greps.

Men något dödsstraff verkställdes inte. I stället utsatte mullorna i fängelset Abide för den mest vansinniga tortyr.

– De brukade trycka in en lång stålspek i

mitt gamla sår i benet tills den kom ut på andra sidan. Sedan hängde de upp mig i benet. Det var som att min själ lämnade min kropp... Jag var van vid tortyr sedan innan, men inte vid något i närheten av detta. Men det värsta var att min dotter som bara var sex månader och som de grep tillsammans med mig blev märkt för livet. Hon har inga klara minnen från vår tid i fängelset. Men jag minns hur jag aldrig kunde få henne att sluta skrika efter att hon sett mig hänga där. I dag drabbas hon fortfarande av ångest på offentliga platser och drömmer ofta mardrömmar.

ABIDE SÄGER ATT hon har gjort allt för att få sin i dag nittonåriga dotter att må bättre. De har gått till psykologer, Abide har gett henne all kärlek hon haft – inget har gett resultat.

– De torterade oss på andra sätt också, listan kan göras lång. De brukade våldta kvinnor med flaskhalsar, slå med kablar och piska under våra fötter som aldrig hann läka mellan tortyromgångarna. De brände oss med strykjärn, drog ut våra naglar eller slog dem i bordet efter att ha kört in nålar innanför...

Den islamiska republiken har haft en sällsynt uppfinningsrikedom när det kommer till tortyrmetoder. Abide är långt ifrån ensam.

I ANTOLOGIN *Slakten på blommorna* föreligger för första gången på svenska vittnesmål inifrån den islamiska republikens fängelser. Det är tung och smärtsam läsning, fyllt av liv som bokstavligen strimlats i bitar. Men det är nödvändig läsning, inte bara för att den ger unika inblickar i den iranska regimens grymhet, utan också för att den förmedlar en allmängiltig upplevelse av tortyrens själsskval – samma kval som politiskt aktiva i Chile, Palestina, Irak och många andra länder i årtal har fått genomgå.



Slakten på blommorna.

LITTERATURTIPS

► Cajsja Malmström (red) (2004): *Slakten på blommorna* (Lindelöws).

► Assef Bayat (1987): *Workers and Revolution in Iran – A Third World Experience of Workers' Control* (Zed Books).

► Maziar Behrooz (2000): *Rebels With a Cause – The Failure of the Iranian Left* (I.B. Tauris).

► Chris Goodey (1980): "Workers' Council in Iranian Factories" (MERIP Reports, June).

► Saeed Rahnama (1992): "Work Councils in Iran: The Illusion of Workers Control" (Economic and Industrial Democracy – An International Journal, February).

► Roger Howard (2004): *Iran in Crisis? – Nuclear Ambitions and the American Response* (Zed Books).

► Nikki R. Keddie (2003): *Modern Iran – Roots and Results of Revolution* (Yale University Press).

► Stephanie Cronin (red) (2004): *Reformers and Revolutionaries in Modern Iran – New Perspectives on the Iranian Left* (Routledge).

► Val Moghadam (1987): "Socialism or Anti-Imperialism? – The Left and Revolution in Iran" (New Left Review, November–December).

► Portal till iranska vänstergrupper: www.broadleft.org/ir.htm

OM DENNA BILAGA

Vill du beställa fler exemplar av denna bilaga?

Kontakta:
SAC:s U-info
Box 6507
113 83 Stockholm
08-673 36 14
uinfo@sac.se



Denna bilaga är producerad i samarbete med SAC:s U-info och är delvis finansierad med bidrag från Sida.